

YU ISSN 0021-6933

JEZIK IN SLOVSTVO

letnik XXX – leto 1984/85 – št. 5

Jezik in slovstvo

Letnik XXX, številka 5

Ljubljana, februar 1984/1985

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številok)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik: Gregor Kocijan, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Gregor Kocijan (slovstvena zgodovina), Hermina Jug-Kranjec (jezikoslovje), Aleksander Skaza (primerjalna slavistika), Franc Žagar (metodika)

Lektor in korektor: Jože Sever

Tehnični urednik: Ivo Graul

Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednica), Marjan Javornik, Marko Juvan, Mira Medved,

Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki

Tisk Aero, kemična, grafična in papirna industrija, Celje

Opremila inž. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265

Letna naročnina 200.– din, polletna 100.– din, posamezna številka 25.– din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 80.– din

Za tujino celoletna naročnina: 450.– din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Izobraževalna skupnost SRS za družboslovje

Naklada 2.400 izvodov

Vsebina pete številke

Razprave in članki

137 *Jože Toponišič*, Družbeni položaj slovenskega knjižnega jezika leta 1584 in 1984

145 *Janez Orešnik*, O desnem izpustu proklitično-enklitičnih naslonk

147 *Alenka Šivic-Dular*, Slovenske delovne velelnice za živino

152 *Darinka Štolfa-Stojaković*, Preizkus znanja iz slovenskega jezika (2)

Poskusi branja

161 *Tone Perčič*, Dolgo hodimo skozi predele svojih noči

Literarnozgodovinsko gradivo

166 *Viktor Smolej*, Med ugovori in odgovori (3)

Slovenščina v javni rabi

169 *Janez Gradišnik*, Brod, brodarstvo in še kaj

Zapiski

171 *Martina Križaj, Marja Bešter*, Poletna šola slovenskega jezika v Kranju

Iz dela Slavističnega društva Slovenije

5/III Aktualne naloge in jugoslovanski slavistični kongres v Sarajevu

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

DRUŽBENI POLOŽAJ SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA LETA 1584 IN 1984

Ob štiristoletnici Dalmatinovega prevoda Svetega pisma in Bohoričevih Zimskih uric

1 Pred 400 leti sta Jurij Dalmatin in Adam Bohorič prikazala pravzaprav nezavidljiv položaj slovenskega jezika v primeri z nemščino: prvi v Posvetilu Janžu Khislu v svojem prevodu Biblije, drugi v Kratkem predgovoru Slovnice.

1.1 Pri tem sta oba prihajala v protislovje s tem, da sta na eni strani vzporejala nemščino in slovenščino (kakor koli neenotno sta jo že imenovala), ko je šlo za konkretno izbiro jezika v danih besedilih, na drugi pa hkrati nemščino in slovanščino, ko je šlo za to, da se pokaže razširjenost in družbena veljava obeh govoric.

1.1.1 Za prvo prim. Dalmatina: »Tako je božja milost tudi povzročila, da more danes med Nemci vsakdo, visokega ali nizkega stanu, mlad ali star, moški ali ženska, hlapec ali dekla, božje pismo poslušati, brati, recitirati, peti in razumeti, kjer koli oznanjajo božjo besedo po tej prevedeni nemški bibliji.« (201–202)* Ali pa: »In če bi mi Slovenci le hoteli tudi povsod hvaležno pripoznati, bi videli, da se je dobri, usmiljeni Bog tudi nas v teh deželah spomnil v našem navadnem maternem jeziku s posebno nepričakovano milostjo pred drugimi narodi, naklonivši nam prav isti dar in razodetje svoje besede kakor spočetka Hebrejcem, nato Grkom in Latincem in naposled tudi Nemcem in drugim narodom.« (202) Pred tem poleg nemščine omenja še francoščino, italijanščino, madžarščino, poljščino, češčino, ruščino, danščino in »več drugih jezikov«. Pri Bohoriču: »In tako obstaja ne le sveto pismo hebrejsko, kaldejsko, grško in latinsko /.../, ampak /.../ tudi sveto pismo v nemškem, španskem, francoskem, laškem, ogrskem, češkem, poljskem, rutenskem in moskovitskem jeziku. Edino našim kranjskim ljudem ali Slovencem do naših dni še ni bilo dano, da bi imeli to veliko dobroto celo v svojem narečju. /.../ so to, kar je celotnemu svetemu pismu doslej še manjkalo in za prevajanje ostalo, drugi dosnovali in celo kranjsko ali pravilneje slovensko sveto pismo izdali.« (224) Tu je torej slovenski jezik na isti ravni kot hebrejski, grški, latinski, nemški, češki, ruski itd.

1.1.2 Ko pa gre pokazati imenitnost tudi nosilca tega jezika, Dalmatin in Bohorič Slovenca naenkrat obravnavata le kot izrastek mogočnega slovanskega drevesa, ki se lahko kosa z mogočnim nemškim hrastom. Dalmatin: »Mnogi ljudje so tudi menili, da se ta jezik /tj. slovenski jezik, zlasti, kakor je običajen v teh deželah«, 202/ zaradi svoje posebne in v drugih jezikih težke izgovarjave nekaterih besed ne bi dal spraviti v pero in tiskati z latinskimi črkami /tj. pač pa npr. s cirilskimi ali glagolskimi/, še manj pa, da bi se v njem mogla prevesti vsa biblija. In to je bilo tem bolj obžalovati, ker ni slovanski jezik skrit v kakem kotu, ampak je danes v razmahu po mogočnih in mnogih kraljevinah, čeprav razdeljen v nekaj dialektov.« (202) In nato navaja, da ta jezik govorijo »ne samo tisti, ki prebivajo na vsem Kranjskem, Spodnještajerskem, Koroškem /tj. Slovenci v ožjem smislu in

Prebrano na slavističnem zborovanju oktobra 1984 v Ljubljani, sicer pa namenjeno za simpozij v Chicagu, marca t.l.

* Navedki po: Mirko Rupel, Slovenski protestantski pisci, Ljubljana 1934, XLV + 328 str.

134538

v sosednjih deželah, kakor na Hrvaškem, v Dalmaciji in v obrobnem predelu med Kranjsko in Hrvaško/, ampak tudi Čehi, Poljaki, Rusi, Ukrajinci /tj. severni in vzhodni Slovani/, Bošnjaki, Vlahi in skoro večji del ljudstev, ki jih je naš dedni sovražnik siloma odtrgal od krščanstva /tj. neslovanski in nehrvaški južni Slovani/, tako da je celo na turškem dvoru poleg drugih jezikov, ki so v Turčiji, na splošno in tudi v pisarnah v rabi, slovanski jezik med glavnimi.« (202–203) – In Bohorič o slovenščini kot slovanščini: »ker so /.../ tudi taki, ki /.../ tudi o našem slovenskem jeziku nespoštljivo sodijo in govore, bodo seveda mislili, da bom jaz o Slovanih kot neznatnih ljudeh brez pomisleka v en dan kaj povedal. /.../ Pod imenom *Slovanov* jaz ne zaobdržujem nemara kakega v zakotnem kraju skritega, v otročnih, in to le ozkih mejah zaprtega ljudstva, pod tem imenom razumem in zaobsegam marveč vse pokrajine in ljudi, kateri koli ali slovenski govore ali se jim očitno vidi, da jih veže zaradi pretežno ujemajočega se besedišča bodisi nekako svaštvo bodi krvno sorodstvo s slovanskim jezikom.« (225)

1.1.3 Tu torej očitno vidimo: Slovenec, ko gre za poseben jezik, vendar Slovan, ko se je treba pomeriti z nosilci drugih jezikov, konkretno nemščine, saj je pač od tam prihajala misel o ljudstvu, zaprtem v ozke meje majhne številčnosti in živečem v zakotnem kraju. Misel, da je slovenski jezik stisnjen v kot /pač med nemštvo in italijanstvo/, imamo tudi pri Dalmatinu (202/), kakor smo že videli. Opravičilo za jezikovno samobitnost te očitno nevelike narodnostne skupnosti seveda ne more biti velika zemljepisna razprostranjenost te govornice, pač pa njena posredniška vrednost, »mostotvornost«, ki ljudem zahodnih jezikov, predvsem seveda nemščine, olajšuje dostop na jugo- in severovzhod. Na jugovzhod v turški imperij (k slovanski govornici v turški upravi, vojaški in civilni), na severovzhod v ruski imperij (primer Herbersteina). To posredniško primernost slovenskega jezika je utemeljil Dalmatin z mislijo, da vsi Slovani, tj. »vsa našeta ljudstva, morejo naše narečje, če se prav govori, izgovarja in piše, čisto dobro in mnogo laže dojeti in razumeti kakor mi njihovo zaradi njihove težke in svojevrstne izgovorjave in pravopisa« (202), k čemur samozavestno pristavlja, da »tako uči skušnja«. (203) Glede zapletene pisave Cehov in kajkavskih Hrvatov prim. tudi Trubarjevo mnenje.

1.1.4 Dalmatin poudarja strukturne prednosti slovenščine nasproti drugim slovanskim jezikom, Bohorič pa (implicitno sicer) njeno državno-upravno-diplomatsko vrednost, izpričano v delovanju Žige pl. Herbersteina in Franciška grofa Turnskega. Bohorič pravilno poudarja pomen slovenščine kot uradovalnega jezika: »Velikega pomena pa je v vsakem poklicu in pri vseh pogodbah, prav posebno pa za pravilno oznanjevanje resničnega božjega nauka, da je človek več jeziku naroda, s katerim ima opraviti, to lahko vsak sprevidi.« (231) V tem smislu navaja Zlato pismo Karla Četrtega, ki je »odredil/o/, naj se poslej še sinovi volilnih knezov učé med drugimi poglavitnimi jeziki tudi slovanskega. Ta premodri vladar je prav modro spoznal, da utegnejo sinovi voditeljev znanje slovanskega jezika težko pogrešati, ker imajo pač premnogi knezi narode tega jezika za podložnike. Pravilneje se namreč ustvarja sodba in večkrat pravičnejše razglasi, če sodnik sam sporno stvar sliši in razume, ko pa če uraduje kdo po tolmačih.« (231) Bohorič izrecno poudarja pomen maternega jezika za sodstvo in upravo (poleg pomena za versko omikanje), in sicer tudi pri – imenujmo jih tako – vladajočih plasteh družbene skupnosti, tj. pri tistih, ki »gospodujejo« (231), čeprav je znanje določenega jezika važno tudi »za ljudi srednjega in preprostega stanu, ki so za to na svetu, da služijo /.../, in sicer ne le na enem in istem in stalnem mestu, temveč kakor pač razmere in čas in slučaj nanesó, tudi na nestalnih in različnih krajih!« (231), iz česar se vidi, da Bohorič misli na nadregionalno vlogo jezika, katerega strukturo prikazuje njegova slovnica.

Dalmatin vidi seveda skoraj le versko prosvetiteljsko vlogo jezika: »Tako je v tem tako kratkem času s tako maloštevilnimi knjigami, seveda ob delovanju pridigarjev, Bog dal toliko milosti, da so mnogi ljudje, visokega in nizkega stanu, mladi in stari, moški in žen-

ske, prišli k spoznanju čiste božje besede in da jo kakor Nemci in že prej Judi, Grki in Latinci razumljivo bero, govore in pišejo ter bodo zveličani.« (203) Zanimiva pri tem je Bohoričeva misel, da se človek z nepospeševanjem znanja slovenskega jezika dela krivega pred Bogom, ker tako pač ne dela dostopne božje besede tudi ljudem slovenskega jezika: »/T/ako Vi, slavni in plemeniti mladci, nikarte ne dopuščajte, da bi se morala na Vas zvrčati krivda, da tudi naš jezik ne oznanjuje slave Gospodnje.« (234) In ko nadaljuje: »Stopajte, na živega Boga Vas rotim, po prehvalnih stopinjah Svojih staršev in prednikov, katerim ni bila nikoli nobena reč važnejša in pomenljivejša mimo tega, da bi nagnjenje do pobožnosti in svobodnih umetnosti ter čast in slava očetovska, s krepostjo in krvjo Vaših prednikov pridobljena, pri Vas, dragem zarodu, ostala neoskrunjena. Glejte, prosim Vas, da se ta dediščina tudi pri Vas ohrani z enako hvalo in vsem na korist.« (N. m.) In za zgled jim navaja grofa Thurna in pl. Herbersteina.

Raba slovenščine mora družiti tako tiste, ki »gospodujejo«, kakor tiste, ki »so za to na svetu, da služijo«. (231) Oni prvi morajo s svojim zgledom biti drugim v spodbudo: »Ker nalaga /.../ Zlato pismo sinovom volilnih knezov dolžnost, da se uče slovanskega jezika, /.../ Vam bo v posebno diko, ako ga pospešujete, svojim ljudem pa /.../ boste dajali s tem spodbudo, da si bodo /.../ prizadevali, kar moči omikano in pravilno pisati, da bodo slovanske spise same brali in ne opuščali priložnosti, ki se jim po božji naredbi v slovanskem, že na svetlo danem svetem pismu ponuja, a da se bodo tudi Vaši preprosti ljudje v kratkem času naučili slovenskih slovničnih prvin in kmalu v tem toliko napredovali, da bodo mogli sveto pismo v svojem jeziku hitreje brati in razumeti.« (233–234) Slovnično znanje je želel »doseči tudi pri preprostih ljudeh«. (234) Zlasti glede tematike in namena sporočanja pa prim. pri Bohoriču: »Kaj je /.../ donosnejše, ko da moreš bodisi ustno razpravljanje o Bogu, o pravu in o naravi bodisi pisana dela o teh stvareh prav razumeti ter v njih shranjene zaklade izgrebati in ovedovati pa si jih, kadar treba, k pridru obračati.« (220) Tematika: zadeve bogoslovja, prava in narave. Prenosnik: pisni, ustni (= slušni). Samo sporočanje pa: upovedovanje stvarnosti ali pa zazrtje te stvarnosti iz govorjene ali pisane besede.

2 Vsa ta problematika je še danes živa.

2.1 Slovenščina je še zmeraj le droben člen velike družine slovanskih jezikov, z zelo izdelano slovnično strukturo, kar jo morda tudi res dela za uspešno izhodišče pri obvladovanju drugih jezikov (Slovenec kot človek, ki govori veliko jezikov).

2.2 Slovenščina kot jezik vseh slojev: V celoti uresničeno.

2.3 Če pa gledamo s funkcijskega stališča, moramo priznati, da slovenščine de facto ni v zveznem parlamentu ali v zvezni vladi, v meddržavni diplomaciji zveznega značaja, ni je v vojski, pogosto je ni v pisnem in govornem občevanju s pripadniki srbohrvaškega (in celo tudi ne makedonskega) jezika; ne prejemamo slovenskih dopisov od zveznih ustanov, čeprav jim v slovenščini lahko pišemo; slovenščine je komaj kaj tudi v drugih zveznih manifestacijah (političnih in drugih organizacijah, prim. ZKJ, SZDLJ, sindikati, znanstvena in strokovna društva ipd.). Zakaj je ni? Ker ni ugodnih pogojev za to, ker slovensko govoreči zadeva ob odbijajoči »Ništa ja ne razum(ij)em«, kar je seveda posledica dejstva, da se Neslovenec ne uči (tudi noče učiti) slovenščine, kar je preizkušen kolonizatorski prijem, grajan pri nas (na primeru Nemcev nasproti Slovanom in drugim vzhodnoevropskim narodom) že na začetku 19. stol. Tako imenovani »veliki« enostavno ne priznavajo misli, ki jo je že v prvi povedi predgovora v slovensko slovnico zapisal Bohorič, namreč: »Da je znanje več jezikov prijetno in koristno, da, celo potrebno, se splošno priznava.« (219) Sedaj se namreč priznava, da se to ne priznava, ko gre za t. i. m-jezike (m – mali, manjši, manj pomembni), kakršen je naš. S težavo in počasi prihaja v našo zavest, da nas s siljenjem k drugemu jeziku silijo tudi v intelektualno in kulturno podrejenost, saj smo

pri izražanju v nematernem jeziku nujno primitivnejši v izražanju, kot bi bili sicer, torej jezikovni barbari, pa tudi človekova duhovnost pride le manj popolno do izraza. (Nekaj svetovno znanih izjem samo potrjuje pravilo.)

In tako slišiš pripadnike svojega jezika jecljati v tujščini (namesto da bi se veselili živega toka materinščine), z muko loveče kolikor toliko ustrezne tuje besede, namesto da bi izbirali iz bogastva svoje: z obojim pa nakazujejo bitje, ki obvlada sicer bazo (tj. delo), ne pa tudi nadgradnje (denar, oblast, filozofijo, resnično čast). »Vodilni« s takim svojim ravnanjem dajejo slab zgled tistim, ki so samo vodeni, ki si nikakor ne morejo delati utvar z mislijo, da bi bili kakor koli vodilni. Tako bi Slovincem kazalo zaobrtniti misel svetega pisma, ki pravi, da ne stôri drugemu tistega, česar ne bi storil sam sebi, namreč, da bi se reklo: Ne stori sebi tistega, pred čimer braniš drugega. Dokler v zborih, koder je slovenščina zastopljena ali izključena, njegovim večjezikovnim udeležencem ne bo nenavadno, če kdo ne uporablja svojega maternega jezika, ko predstavlja svojo skupnost (ali jezika skupnosti, ki jo zastopa), tako dolgo enakopravnost jezika narodov in narodnosti ne bo živa resničnost, ampak le mrtva beseda na papirju. Nobeno »opravičevanje« tu ni upravičeno, vsako opravičevanje je nezvestoba samemu sebi, je karikatura samega sebe. Enakopravnost je nedeljiva, celota – ali pa ravno ni enakopravnost. Svoj čas je Cankar položaj slovenskega naroda ironično označil s tautologijo »Položaj slovenskega naroda je v slabem položaju«, danes glede slovenskega jezika lahko povemo le sicer nekoliko izboljšano varianto: »Položaj slovenskega jezika ni v najboljšem (dobrem) položaju.«

V polni funkcionalnosti je slovenščina npr. v cerkvi (čeprav je deloma omejena v sredstvih razprostiranja), v rabi je v pravu (čeprav je tu na nižji stopnji, npr. v razsodbah, pogodbah in podobnem, na nezavidljivi ravni), in v rabi je v svobodnih umetnostih, kot bi rekel Bohorič, bodisi da gre za umetnost kot tako ali pa za strokovnost. V strokovnosti pa je spet dostikrat precej nebogljena. In v rabi je v publicistiki, če smemo tako razumeti njihove protestantske predhodnike pridigarje in pisce uvodov in posvetil, ki drugim skušajo le prenesti to, kar v glavnem kot novo odkrivata znanost in filozofija. Pa je tudi na znanstvenem področju spet večkrat tako, da se slovensko izvirno odkritje ne razodene v slovenščini, ampak v tujem jeziku, kakor se je stoletja prej načeloma sploh le v tujem jeziku.

2.4 In še eno asociacijo nam nudijo navedena mesta iz Dalmatina in Bohoriča: Naši »vladajoči« niso ravno mojstri slovenske besede, in s tem težko tudi pozitivni vzorec drugim sporočajočim. Njihova beseda je večinoma okužena z besedo državnega središča in od izpostav le-tega po naših deželah. Včasih so rekli (Kopitar), da taki sporočevalci sicer pletejo vence /tj. tvorijo povedi/ iz domačih cvetlic /tj. besed/, da pa jih pletejo na tujem jeziku lasten način; sedaj kritični opazovalec seveda vidi tudi med cveticami za venec spet pogosto tudi tuje »cvetke« posebnega vonja; enako pa je tudi pri besedah, ki se pletejo iz morfemskih sestavin: tudi med te sestavine so že precej vdrlle sicer sorodne tuje, ki pa opravijo – le da laže kot (nekoč) nemške ali italijanske – isto: spodrinejo domače. Pri tem glede na samobitnost slovenskega jezika ni prave razlike, ali so te druge prvine slovanske ali zahodnoevropske ali t. i. mednarodne grško-rimske.

2.5 Tudi Bohoričeva analogija o jezikovno in narodno vzglednih prednikih še velja, pa naj si gre za najvišje, tako rekoč državno, vodstvo ali preprosto za ožje, narodno voditeljstvo (Karel IV. z Zlatim pismom plemiški mladini na eni strani in – poenostavitveno zredčeno – Trubar, Krelj, Dalmatin, Bohorič, Hren, Kastelec, Svetokriški, Hipolit, Pohlin, Japelj, Kumerdej, Kopitar, Prešeren, Bleiweis, Levstik, Stritar, Škrabec, Cankar itd. na drugi strani). Bodo »plemeniti mladci« »svetlih veljakov Štajerske, Koroške in Kranjske ter vsega vi-teškega redu sinovi« (Bohorič, 233) vzdrževali živo plamenico, ki nam jo izročilo od 16. stol. sem daje v upravljanje, ne nazadnje z namenom, da jo še bolj plamenečo predamo rodu, ki nas nadomešča (in nas bo nadomestil)? Oziroma: ali jim bomo plamenico sploh

predali ali pa ji bo iz nas »reje zmanjkalo«, kot bi rekel Prešeren, in bo ugasnila, preden bo naprej izročena? Človeku pride ne tako redko na misel stara skušnjavaška ukana, ko zvodnik za svetle tolarje kupuje od očeta tisto pri njegovem sinu, česar se ta ne zaveda, da je v njegovi posesti, da je njegova velika dragocenost. Ali celo prilika o tistem, ki je očetovino prodal za skledo leče, da si je enkrat utešil svojo glad. In še slika, ko se »ves svet« ponuja za to, da padeš pred koga in ga moliš. To je strah naših vodnikov predhodnikov, med njimi Župančiča, ki se je s tegobo spraševal: *Boš, rod, ki bivaš tod, boš v duši čvrst?* (Ob »mejnkih štirih«: Celovcu, Mariboru, Gorici, Trstu, od katerih danes samo še eden ni prevrnjen.)

Da ne bi slabše, kakor je nujno, postalo resnica, naj bi se vsak Slovenec – ni važno, katerega stanu in položaja – vprašal, ali bi lahko rekel, kot je zapisano pod Trubarjevo sliko: »Je t' jim enu dobru voi/kovanje voi/koval, je t' jim ta tek dopernebel, je t' jim vero ohranil« – če vrednoto vero zamenjamo z vrednoto jezik: Jezik slovenski ohranjal in ohranil, ohranjal povsod, kjer sem govoril, ohranil tako, da sem ga – bogatejšega – predal drugim.

2.6 In še analogija z deželnimi stanovni, s »svetlimi veljaki Štajerske, Koroške in Kranjske ter vsega viteškega reda«. Deželni stanovni 16. stol. so prispevali denar za enkratno veliko kulturno dejanje pred 400 leti in s tem dejansko izpričali slovensko kulturno edinstvo (zedinjeno Slovenijo treh avstrijskih dežel in kar jim je bilo pridruženo in v katerih je živel glavčina Slovencev). Bohorič jih nekako obvezuje za slovenstvo, in sicer ne glede na to, da so bili pač le nemškega rodu (ali jezika). Pripisuje jim zaslugo, da »tudi naš jezik oznanjuje slavo Gospodnjo«, in njihove potomce »na živega Boga« roti, »naj stopajo po prehvalnih stopinjah Svojih staršev in prednikov, katerim ni bila nikoli nobena reč važnejša in pomenljivejša mimo tega, da bi nagnjenje do pobožnosti in svobodnih umetnosti ter čast in slava očetovska, s krepostjo in krvjo /.../ prednikov pridobljena, pri /.../ dragem zarodu ostala neoskrunjena«. (234) Načelo »Iz roda v rod duh potrjuje pot«. In zaključuje: »Glejte, prosim Vas, da se ta dediščina tudi pri Vas ohrani z enako hvalo in vsem na korist!« (234) (Zgleda Thurn in Herberstein.)

Kaj je pri tem mislil, nam dovolj določno povedo besede na koncu tega hvalnega govora (ali evlogije), ko je zapisal: »Tako moreta biti ta veledušna moža tudi Vam vzor, da se vsak posamezni od Vas tekmovaje poganja za tem, po čemer je pobožnost, zanimanje za znanost in vedo, pa tudi dedna slava Vaših prednikov, prišla do potomcev.« (235) Prevedimo te besede v današnjost. Vodilni del slovenske družbe mora ustrezno podpirati slovensko kulturno akcijo, saj s tem v bistvu le vrača slovenski skupnosti del njenega bogastva, ki ji ga odtuji za smotrno vlaganje v vsenarodne stvari (seveda tudi državne). Glede tega pa se ravno danes upravičeno zdi, da naša družba stori za kulturo in znanost premalo, premalo tudi za prosveto, še zlasti pa za njihove nosilce, tvoritelje in uresničevalce, tj. za kulturnega, umetnostnega in znanstvenega ter prosvetnega delavca, ki mu z materialno destimulacijo in družbeno neuglednostjo (služnostjo) ne le jemlje zaslužen nagrado za dejansko opravljena dela ter mu zmanjšuje možnosti za rast in napredovanje ter s tem tudi bazo za enakopravnost z razvitimi (tj. s tistimi, ki nikoli niso pozabili na primerno nagrajevanje tvornega dela svojega prebivalstva), ampak tudi odvzema dotok krepkega naraščaja po naravnem izboru, ki bi edini znal in mogel ne le ohranjati veliko kulturno dediščino, ampak jo tudi novemu času ustrezno dalje razvijati. S primerom: Kultura, humanistična znanost in prosveta je v veliki meri zbor deloma precej ostarelih generalov brez ustreznih izurjenih divizij, v katerih bi bil poslednji pešak dober in inteligenten bojevnik (»dobro vojskovanje vojskovati«). Ta nosilna podstava vsega je v kulturi in prosveti sedaj le obsežna, masovna, ni pa več udarna. Zato tudi njeni uspehi v prosvetljevanju in kultiviranju ne morejo biti ustrezni potrebam dobe. Kulturna raven v celoti se zato v nekem smislu niža, čeprav se je v povojnem času določen višji nivo kolikostno širil.

Konkretno povedano: Imamo več šol (in drugega) vseh vrst kot prej, nimamo pa zadostnega nivoja ne na ravni zahtev ne na ravni doseženega (praktično vsi učenci napravijo osemletko, vendar veliko med njimi brez osemletki ustreznega znanja). Podobno je v vseh šolah skoz do vrha: veliko diplom, veliko zaslužnega, premalo pa zasluženega, tj. diplomskim stopnjam dejansko ustreznega znanja. (Enako je potem tudi pri službah, kjer ni normalnega razmerja med znanjem in položajem.) Zaradi tega se v kulturi in v znanosti in v prosveti že starta za prenizkim, prelahko dosegljivim, to pa ima za posledico upad splošne vednosti, kultiviranosti in tudi vsakdanje spretnosti.

2.7 Bohorič se je jasno zavedal, da se morajo – če se spustimo na konkretnejše, zato pa tudi čisto določene, jezikovne zadeve – vodilni »učiti slovanskega jezika«, in biti jim mora »v posebno odliko, ako ga pospešujejo« in tako »Svojim ljudem /.../ dajejo spodbudo, da si bodo posihmal prizadevali, kar moči omikano in pravilno pisati, da bodo slovanske spise same brali in ne opuščali priložnosti, ki se jim po božji naredbi v slovenskem, že na svetlo danem svetem pismu ponuja, a da se bodo tudi /.../ preprosti ljudje v kratkem času naučili slovenskih slovničnih prvin in kmalu v tem toliko napredovali, da bodo mogli svetlo pismo v svojem jeziku hitreje brati in razumeti«. (233–234)

Danes povprečni slovenski izobraženec (nikar šele politik ali aktivist) žal ni onim, ki jim daje samo po sebi zgled, nikakršen zgled ne v dognanosti svojih besedil ne v uporabi svojega jezika sploh (saj le prerad – kot smo videli – zametuje svoj jezik in se siromašno izraža v drugem). Po Bohoriču ima »plemenitega duha« le oni, ki »zna svoje in drugega mišljenje, pa naj že govori naj že piše, s primerno besedo (ki je zrcalo duše) in v prikladnem govornem slogu prikazati oziroma prikazano na svoje oči gledati« (219–220). Bohorič tudi – kot je bilo mimogrede že nakazano – opozarja na korist, ki jo imamo od tega, »da moremo bodisi ustno razpravljati o Bogu, o pravu in o naravi bodisi pisana dela o teh stvareh prav razumeti ter v njih shranjene zaklade izgrebati ter ovedovati« (220). Pismenost se mu za »moderno« družbo zdi tako važna, da meni, da ni ničesar, kar »bi ljudje lahko manj pogršali, kakor spoznavanje omenjenih reči po jezikih, ko pa bi se brez pomoči jezikov ne mogli ne nauk cerkve ne državna uprava ne zasebni in javni poklici braniti in ohraniti«. (220) S čisto vestjo lahko zapišemo, da je za ogromno večino ljudi vse to povezano prav z maternim jezikom, saj je pri naučenih jezikih večinoma tako, da »je človek /.../ tudi, kadar mu nujnost nalaga, naj govori, večkrat, kot serifske žabe, prisiljen umolkniti in se grdo osmešiti, ker ne ve, o čem je beseda in kako mu je odgovarjati«. (220)

Ker imajo v Sloveniji jezikovno kulturo vidni ljudje, kakršno pač imajo, bodisi da so šli skozi jezikovno šolo ali ne, se skuša jezikovnokulturni primanjkljaj nadomestiti s pošolsko jezikovno vzgojo na pobudo političnega organizma, kot ga predstavlja Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije. Jezikovno prizadevanje SZDL Slovenije sega v 60. leta, svojo »zakonsko podstavo« pa ima v močno oživljeni in slovenski jezik poudarjajoči ljudskoprosvetni dejavnosti med narodnoosvobodilno vojno, z dodatno jezikovnoobrambno sestavino na tistih področjih tedaj okupirane Slovenije, kjer je okupator nastopal z deklariranim raznarodovanjem, ki se je zlasti očitno kazalo v boju proti najočitnejšemu znamenju narodne samobitnosti, namreč proti slovenskemu jeziku (ta proces se je pred tem že po prvi svetovni vojni stopnjeval na slovenskem etničnem ozemlju, ki ni prišlo v okvir stare Jugoslavije, med okupacijo pa se je razširil v najsurovejši obliki na področje, ki so ga bili zasedli Nemci: Štajerska, obrobni pas Dolenjske, Gorenjska).

2.8 Glede naših »deželnih stanov«, ki naj bi omogočali udejanjanje vrhunskih kulturnih dosežkov, kakršen je bil v 16. stol. prevod Biblije, je treba reči, da bi nam v danih razmerah morali uveljaviti spoznanje o nepriviligiranosti jezika manjše skupnosti, kakršna je slovenska, in torej o nujnosti, da za svoje kulturne potrebe namenja procentualno večji del narodnega dohodka, kakor ga namenjajo v številčno krepkejših jezikovnih skupnostih.

Samo v tem primeru bi namreč bila zavarovana enakopravnost m-jezika z v-jezikom, saj bi npr. knjige v m-jeziku imele tolikšno ceno, kot jo imajo v v-jeziku. Analogno velja tudi za druga področja kulture (in znanosti), npr. za gledališča, opere, filmsko produkcijo ipd. (Seveda v še večji meri to velja za naše – in vse m-jezikovne – narodne manjšine v drugih državah). Ker drugače bomo spet le vojska sicer močno razredčenih generalov, pa brez vojakov, to je uživalcev kulturnih dobrin, zlasti t. i. »preprostih ljudi«, tj. dohodkovno nepriviligiranih, ki si ničesar ne morejo privoščiti, saj vendar morajo najprej poskrbeti za svoj telesni obstanek. Vsaka skupnost, tudi narodna, pa je – podobno verigi – močna le toliko, kot je močan njen najšibkejši, a številčno najobsežnejši člen. Hudo bi bilo, če bi morali misliti, da si »deželni stanovi« kultiviranje teh širokih slojev našega naroda predstavljajo tako, da bi se kultivirali pač v drugem, četudi sorodnem jeziku. Na to kaže praksa naših šolskih oblasti, ki slovenskemu dijaku deloma spet vsiljujejo tujejezične učbenike, namesto da bi mu jih vse priskrbele v rodnem jeziku. Še slabše je s t. i. televizijsko in radijsko šolo, ki je dejansko v veliki meri potujčena, neslovenska, ne da bi kdo resno skušal to kvarno prakso spremeniti. To nikakor ne more biti dobro, tudi ne more biti opravičevano s šibko tvorno podstavo naše družbe, ko pa istočasno prav ta skupnost daje drugim nesorazmeren delež glede na svojo številčnost, po kateri se sicer delijo dobrine od zgoraj navzdol.

Še huje pa bi bilo za Slovence spoznanje, da bi bili »deželni stanovi« pristali na misel, da bi bila celotna slovenska (in drugih takih jezikovnih skupnosti) zadeva neprimerno cenejša, če bi jo tako ali drugače ukinili, utopili v večjem elementu. To pa v bistvu že počnemo, kakor hitro slovenščine ne uveljavljamo v vsej njeni funkcionalnosti, kadar ji spodrežujemo korenine s tem, da npr. pristajamo na skupna jedra v slovenski književnosti, s čimer se v veliki meri mori narodo-, dušo- in duhotvornost slovenske književnosti in pač tudi vseh drugih umetnosti (in še nekaterih, t. i. narodnih predmetov). Kdor namreč ni trden v osnovnem narodnem, ne more biti trden tudi v državnem, saj je bilo naše državno ustvarjeno za to, da bi bila vsaki jezikovno-narodni enoti ohranjena njena samobitnost. Zato bi bil boj proti narodnemu tako škodljiv in nevaren.

2.9 Tako smo se v bistvu lotili že zadnje teme tega sestavka: razmerja med jezikovnimi brati in sosedi. Tudi tukaj sta nam protestantska jubilaranta Dalmatin in Bohorič lahko vzor.

2.9.1 Prvi v prvem odstavku Posvetila svojo biblijo posveča »blagorodnim, plemenitim, hrabrim, poštenim, razboritim, častitim in modrim gospodom, grofom, baronom, vitezom, plemičem, meščanom in vsem vernim kristjanom, ki prebivajo v kneževinah Štajerski, Koroški in Kranjski z vključenimi gospodstvi Slovenske marke, Metlike, Istre in Krasa« (201), to je nekaki notranjeavstrijski slovanski skupnosti, ki je bila z vključenimi gospodstvi deloma tudi hrvaško govoreča. Tudi zaradi tega (prim. Vergerij) se je ponujala misel, da bi se bil naš knjižni jezik v 16. stol. formiral tako, da bi bil zajel vsaj tudi omenjene Neslovence. To pa nikakor ni šlo, saj smo tu imeli opravka z dvema jezikoma. Zato Dalmatin: »In ker se naš kranjski jezik, ki sem se nanj kot Kranjec najbolj oziral, po posebnem svojstvu nekoliko loči od ostalih slovenskih narečij, sem se glede pravopisa in pisave besed potrudil na drug način, zlasti z dodajanjem nekaterih besed na robu /.../ in zadaj v registru, da bi se ta moj prevod ne le na Kranjskem, Spodnještajerskem in Koroškem, ampak tudi v drugih omenjenih sosednih slovanskih deželah s pridom, kakor upam, mogel brati ter uporabljati za razmah jezika in pospešitev čistega nauka.« (204) Torej ne mešanje jezikovnih prvin v kakšen umetni, nerealni knjižni jezik, pa tudi ne mešanje narečij, ampak predvsem upoštevanje »kranjskega jezika«, vse drugo pa je stvar slovarjev. Tako je ravnal že v Biblije, to je vsiga svetiga pisma prvemu delu 1578, ko je sestavil »Register, v katerim so nekatere kranjske besede za Hrvatov inu drugih Slovincov volo v nih jezik stolmačene, da bodo lete inu druge naše bukve bule zastopili« (199, npr.: *bregeše – gače, svi-tice*), in v Bibliji 1584 sami »Register nekatérih beséd, katére krajnski, koroški, slovénski

ali bežjački, hervacki, dalmatinski, istrijski ali kraški se drugači govore» (209, npr.: kranjski *davri*, *gnusoba*, *keha/tranča* – koroški *duri*, *groza/smrad* – slovenski ali bežjački *dveri*, *mrskost/odurnost/skrumba*, *tamnica/vuza* – dalmatinski, istrijski, kraški *vrata*, *mrzota*). Izvedba registra 1584 je, kot je sedaj znano, najbrž Bohoričevo delo.

Bohorič v uvodu svoje slovnice upošteva ves čas le Štajerce, Korošce, Kranjce (prim. »bogoslovci in drugi izbrani možje slavnih plemenitašev Štajerske, Koroške in Kranjske« (232) ali »svetli veljaki Štajerske, Koroške in Kranjske« (233), pač pa v svoje slovnice prvem delu v znanih preglednicah vzpostavlja razmere cirilskih in glagolske pisave do slovenske (v bistvu pa tako lajša dostop k tem pisavam tudi Slovincem).

2.9.2 V teh svojih nazorih sta Dalmatin in Bohorič seveda Trubarjeva dediča, saj se tudi ta 1557 v Ta prvem dejlu tiga noviga testamta obrača na Slovence v ožjem smislu, tj. na »vse pobožne kristjane, ki prebivajo v deželi Kranjski, Spodnještajerski, Koroški, na Krasu, v Istri in v Slovenski marki.« (17) In drugje: »Hrvatski jezik se piše, kakor veste, z dvojnimi hrvatskimi črkami, a govori se ne samo po vsej Hrvatski in Dalmaciji, ampak govore ga tudi mnogi Turki. Sam sem slišal od mnogih, da ga govore in pišejo tudi v Carigradu na dvoru turškega cesarja. Mi Kranjci in Slovenci ga razumemo za silo, a mnogo bolje kakor češki, poljski ali lužiški), prav tako oni našega.« (18)

Torej biblija za vsak jezik, slovenski in hrvaški, posebej: »/N/isva gospod Vergerij in jaz štedila ne z vnemo ne s trudom in stroški, da bi se biblija prevedla prav in razumljivo v slovenski in hrvatski jezik in pisavo.« (24) In še na drugem mestu: »Pri tem prevajanju sem se potrudil glede besed in sloga, da bi ga utegnil z lahkoto razumeti vsak Slovenec, bodisi Kranjec, Spodnještajerec, Korošec, Krašovec, Istran, Dolenec ali Bežjak. Zaradi tega sem ostal kar pri kmetiškem slovenskem jeziku, kakor se govori na Raščici, kjer sem se rodil.« (26) L. 1560 (Ta drugi dejl tiga Noviga testamta) že piše tudi o hrvaškem prevodu svetega pisma: »Pred kratkim pa se je tudi pobožen duhovnik, po imenu gospod Štefan Konzul, doma iz Istre, lotil tiskanja in prevajanja štirih evangelistov, apostolskih del in drugih bukvic iz slovenskega v navadni, razumljivi hrvatski jezik in pisavo, ki jo uporabljajo vsi Hrvatje, Dalmatinci, Bosanci, Srbi in Turki tja do Carigrada.« (42) In v Posvetilu kralju Maksimilijanu ob glagolskem prvem delu novega testamta (1562) piše: »Preprosto ljudstvo slovenskih dežel, namreč Slovenci v marki, ki prebivajo okoli Metlike in Novega mesta, Krškega in tam okrog, imajo skoro značaj in običaje Hrvatov in Srbov, ki so pred Turki in iz Turčije pribežali k njim. Tisti, ki prebivajo na Krasu, v Grofiji goriški in istrski, se ravnaajo v navadah in veri deloma po Hrvatih deloma po Lahih. Prebivalci Kranjske, Spodnještajerske in Koroške sledijo po značaju in lastnostih Nemcem, se nemško oblačijo, le da nosijo ženske posebne, dolge tančice na glavi.« (58) »To ubogo ljudstvo, zlasti tisto, ki prebiva na Kranjskem in na Krasu, napadajo, kakor Hrvate in Bežjake večkrat v letu Turki in martolazi.« (60) Svetiga Pavla listuve (1567) posveča »visokorodnim in blagorodnim, poštenim, častitim in pobožnim ženam, vdovam in mladenkam, ki prebivajo v kneževinah Kranjski, Spodnještajerski, Koroški, v Grofiji Goriški itd.« (97)

Te navedbe iz Trubarjevih del povsem jasno pričajo o Trubarjevi knjižnojezikovni ločitvi Slovencev in Hrvatov in drugih ljudstev vzhodno od njih. V slovenski kulturni krog je pritegoval tudi danes bolj slovenizirana področja južno od Save pa vse do morja v Istri, kjer se je slovenščina stikala s hrvaščino, za katero je prevajal Istran Štefan Konzul. Kje natančno bi v Istri potekala meja med Slovenci in Hrvati, iz Trubarja (in drugih tedanjih slovenskih piscev) ni razvidno, deloma nejasno pa je tudi, kje bi bili tisti Bežjaki, na katere se je v svojem jeziku Trubar deloma še oziral. To so pač kajkavski prebivalci današnje Hrvatske, uporabljajoči madžarski pravopis (in v tem okviru pač tudi naši ogrski Slovenci, Prekmurci).

3 Tako je bila meja med Slovenci in Hrvati potegnjena že v 16. stol., le Prekmurci so se – potem ko so od 17. stoletja naprej vidno gojili svoj pokrajinski knjižni jezik in književ-

nost – končno nagnili na slovensko stran. Tako naj ta meja tudi za zmeraj ostane, brez očitnih ali prikrivanih želj po spremembi v škodo slovenskega jezika. Samo če si bomo tega vsi v svesti, se bomo izkazali vredne dediče svojih praočetov izpred 400 let. V varovanju svoje jezikovne samobitnosti moramo biti aktivni in se varovati stališča, da se te in take stvari dogajajo same od sebe, in zmeraj v korist tistega, ki zasluži, da bi obstajal in obstal.

Janez Orešnik

Filozofska fakulteta v Ljubljani

O DESNEM IZPUSTU PROKLITIČNO-ENKLITIČNIH NASLONK

Če se v povedi pojavlja ena ali več besed dvakrat (ali še večkrat), se ponovljeno včasih lahko izpusti, ne da bi se spremenil pomen povedi. Npr. namesto *iskal sem jih in kmalu nato sem jih srečal* lahko rečem *iskal sem jih in kmalu nato srečal*. Izpuščena ponovitev *sem jih* stoji v tem primeru desno od neizpuščenega *sem jih*. Imenujmo zato pojav »desni izpust«.¹

Pričujoči donesek zadeva proklitično-enklitične naslonke in podaja prvi približek pravil, ki naj bi urejala njihov desni izpust.² Proklitično-enklitične naslonke stojijo v stavku posamično ali v naslonskih nizih; tu obravnavam obe možnosti, le da se pri naslonskih nizih omejujem na take, ki sestojajo samo iz proklitično-enklitičnih naslonk, ne tudi iz drugačnih brezglasnic.³

1. Prvo pravilo: ponovljeni proklitični niz se lahko izpusti, vendar načeloma le v celoti, ne po delih. – Primer: *se mu vrti in se mu blede*. Desna ponovitev je proklitični *se mu*. Ne morem izpustiti samo *se* ali samo *mu* (stavčna para *se mu vrti in se blede*, *se mu vrti in mu blede* nista pravilno tvorjena), pač pa *se mu* v celoti (stavčni par *se mu vrti in blede* je pravilno tvorjen in pomeni isto kot izhodiščni).

Prvo pravilo velja tudi za posamične proklitične naslonke, če so ponovitev. Primer: *iščem ju in ju kmalu nato srečam* lahko okrajšam v *iščem ju in kmalu nato srečam*.

2. Drugo pravilo (sledí iz prvega): če je ponovljen le del proklitičnega niza, se niti ponovljeni del niti cel niz načeloma ne izpusti. – Primer: *se nama vrti in se naju loti mrzlica*. Tu je desni niz proklitični *se naju*, ponovitev v njem samo *se*. Te ponovitve se ne da izpustiti (*se nama vrti in naju loti mrzlica* namreč ni pravilno tvorjen stavčni par), celega niza prav tako ne, saj ni cel ponovitev (*se nama vrti in loti mrzlica* ni pravilno tvorjen stavčni par).

V točkah 3–5 so obravnavane izjeme od drugega pravila.

¹ Odprto naj ostane, ali je »izpust« samo udoben način govorjenja ali resničen skladenski potek.

² Proklitično-enklitične naslonke so našteje v SS 1976, str. 58. Dodajam naj, primerjaj *zdelo naj bi se mi* z enklitičnim *naj in naj bi se mi zdelo* s proklitičnim.

³ Naslonske nize iz samih proklitično-enklitičnih naslonk imenujem v nadaljnjem kratko »nize«.

Splošna pravila o izpustu ponovitev (zlasti naglasnic) tu niso obravnavana. Taka splošna pravila, ne posebna o izpustu naslonk, so na primer verjetno kriva, da se povedi *moral jih je obiti in je zato izgubil več metrov* ne da izreči brez desnega je – v nasprotju z *obšel jih je in je zato izgubil več metrov*, kjer desni je lahko izpustim.

3. Če vsebuje ponovljeni proklitični niz ali ponovljeni del proklitičnega niza med drugim naslonke iz skupine *naj, bi, sem . . . , bom . . .*, se le-te lahko izpustijo same zase, vendar le vsi navzočni primerki hkrati. – Primer: *naj bi se mi vrtelo in naj bi se mi bledlo*. Tu je ponovljen proklitični niz *naj bi se mi*. Vsebuje *naj bi* iz skupine naslonk *naj, bi, sem . . . , bom . . .* in tega lahko izpustim v celoti (stavčni par *naj bi se mi vrtelo in se mi bledlo* je pravilno tvorjen in pomeni isto kot izhodiščni). Ne morem pa izpustiti samo *naj* ali samo *bi* (iz stavčnega para *naj bi se mi vrtelo in bi se mi bledlo* ne čutimo, da bi bil za *in* izpuščen *naj*; stavčni par *naj bi se mi vrtelo in naj se mi bledlo* ni pravilno tvorjen). Samo se ali samo *mi* tudi ne morem izpustiti (*naj bi se mi vrtelo in naj bi mi bledlo* ni pravilno tvorjen stavčni par, *naj bi se mi vrtelo in naj bi se bledlo* prav tako ne, ali vsaj nima istega pomena kot izhodiščni stavčni par).

Ker je v primeru ponovljen niz v celoti, lahko v skladu s prvim pravilom tudi celega izpustim: *naj bi se mi vrtelo in bledlo* je pravilno tvorjeno in pomeni isto kot izhodiščni stavčni par.

4. Če je v proklitičnem nizu, ki vsebuje najmanj eno naslonko iz skupine *naj, bi, sem . . . , bom . . .*, in *se* (za brezosebnost, trpnost) ali *si* (oboje po izvoru osebni povratni zaimek), se lahko hkrati z naslonkami iz skupine *naj, bi, sem . . . , bom . . .* izpusti tudi *tak se* ali *si*. – Primer: *bi se ti reklo in bi se te vprašalo*. Tu je v proklitičnem nizu *bi se te* ponovljen *bi se* (se izraža brezosebnost).⁴ Po točki 3 lahko izpustim *bi* (saj spada med naslonke skupine *naj, bi, sem . . . , bom . . .*) in dobim *bi se ti reklo in se te vprašalo*, kar je pravilno tvorjeno in pomeni isto kot izhodiščni stavčni par. Hkrati z *bi* lahko izpustim tudi *se* in dobim *bi se ti reklo in te vprašalo*, kar je prav tako v redu. Samo *se* (brez *bi*) pa se ne da izpustiti (*bi se ti reklo in bi te vprašalo* ni pravilno tvorjen stavčni par).

Drug primer: *dovolili ste si in ste si tudi prizadevali*. Tu je ponovljen proklitični niz *ste si* (oba *si* sta iste vrste). Najprej lahko izpustim samo *ste* (po točki 3) in dobim: *dovolili ste si in si tudi prizadevali*, kar je pravilno tvorjeno in po pomenu enako izhodiščnemu stavčnemu paru. Ne morem pa izpustiti samo *si* (*dovolili ste si in ste tudi prizadevali* po pomenu ni enako izhodiščnemu stavčnemu paru).

Iz povedi *kokoš se je že kuhala in se bo še pekla*, kjer je ponovljen *se* (izraža trpnost), tega se ne moremo izpustiti, ker je v istem nizu tudi *bo*. Ta sodi med naslonke skupine *naj, bi, sem . . . , bom . . .* Izpustiti se ga ne da, ker ni ponovitev. Ker se ne da izpustiti *bo*, mora (po točki 4) ostati tudi *se* (poved *kokoš se je že kuhala in bo še pekla* ne pomeni isto kot izhodiščna poved).

5. Če v proklitičnem nizu, ki vsebuje ponovljeni *se* (za brezosebnost, trpnost) ali *si*, ni naslonk iz skupine *naj, bi, sem . . . , bom . . .*, se *se* ali *si* lahko izpusti sam zase. – Primer: *se vama reče in se vaju pohvali*. Tu je ponovljeni del proklitičnega niza *se* (izraža brezosebnost) in tega lahko izpustim (*se vama reče in vaju pohvali* je pravilno tvorjen stavčni par, enakega pomena kot izhodiščni).

6. Če je ponovljeni niz enklitičen, niso mogoči nikakršni delni desni izpusti. – Primer: *vrtelo naj bi se nam in bledlo naj bi se nam*. Tu je ponovljen enklitični niz *naj bi se nam*. Iz tega ne smem izpustiti nobene naslonke same zase ali v skupinah, manjših kot cel ponovljeni niz; vsakič dobim nepravilno tvorbo ali pa pomen ne ustreza pomenu izhodiščne povedi.

Odprto ostaja, ali se opuščajo v celoti samo proklitični nizi (tako v vseh primerih iz točk 1–5) ali tudi enklitični. Delni izpusti nizov kažejo, da se vsekakor izpuščajo proklitični.

⁴ Tu ne bo načeto vprašanje zase, kdaj je beseda B ponovitev besede A. Tako desni je v *če je utrujen in ga je strah* ni ponovitev levega (in se ga ne da izpustiti); desni je brezosebni, levi ne. Včasih izpust dokaže/ovrže tolikšno sinonimnost kakih enakozvočnic, kolikršna se zahteva v skladnji.

Dokaz iste vrste ni mogoč pri enklitičnih nizih, pri njih namreč ni delnih izpustov. Ne poznam primera, v katerem se niz ne bi dal premakniti iz nedvoumno enklitičnega položaja v proklitičnega, in bi torej morebitni izpust celega niza v njem prizadel nesporno enklitične naslonke.⁵

7. V vseh primerih iz točk 1–6 se naslonke, ponovljene na desni, smejo ali ne smejo izpuščati. Ne poznam pa primera, v katerem bi bil desni izpust naslonk obvezen vsaj tako, kakor je obvezen desni izpust naglasnice *Janez* v *Janez vstane in Janez se umije* (če nastopa v obeh stavkih isti Janez).

Alenka Šivic-Dular

Filozofska fakulteta v Ljubljani

SLOVENSKE DELOVNE VELELNICE ZA ŽIVINO

Izrazje, s pomočjo katerega se je človek sporazumeval z domačimi delovnimi živalmi (predvsem voli, kravami in konji) in tako usmerjal njihovo gibanje in obnašanje, za slovenščino še ni v celoti etimološko pojasnjeno, čeprav je v glavnem upoštevano v večjih slovarskih delih, predvsem v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju, zbrano pa je tudi v Slovenskem knjižnem jeziku 4, 1970, str. 117, in Slovenski slovnici, 1976, str. 399–400, J. Toporišiča. To izrazje je zaradi spremenjenega načina življenja in modernejših tehnologije vse bolj odrinjeno na obrobje (jezikovne) zavesti, s tem pa tudi vse bliže pozabi.

Med temi izrazi-velelnicami (ljudsko tudi komandami) najdemo še stare indoevropske in praslovanske medmete, nekaj je medmetiziranih, a še izluščljivih besednih zvez in oblik, nekaj je zanesljivo izposojenih, saj jih najdemo v več jezikih, in jih moramo prišteti k kulturnim besedam, manjši del pa je takšnih velelnic, ki bi lahko nastale v vsakem jeziku posebej. Medmeti, ki so se terminologizirali v velelnice, imajo zelo pogosto še druge pomena, homonimnost se preprečuje z nadsegmentnimi sredstvi, z različno stavbo in številom ponovitev, npr. sln. *hi*, *konjiček*, *hi!* proti *hihihi* 'medmet smeha'. Za jezikoslovca je to besede zanimivo, ker kaže take lastnosti, ki so nenavadne za občna imena, npr. visoka pogostnost nekaterih soglasnikov (*h*, *j*, *v*, *s*), izrazite samoglasniške dolžine, pogosto nenavadna sintagmatika glasov, številne podvojitve iste jezikovne prvine ali dveh sopomenskih, okrepitev osnovnega medmeta/velelnice (najpogosteje *z-g/-γ/-h-*, *-s-*, *-j-*), npr. *di+jo*, *gi+jo*, *hi+ja*, *ve+ha*, *ve+ga*, *hej+s* ipd., maloštevilni besedotvorni vzorci tvorjenk iz medmetov, npr. večina glagolov je tvorjena s pripono *-kati*,¹ redkeje s pripono *-cati*. Poudarim naj tudi, da so redukcije in odpadi samoglasnikov igrali pomembno vlogo pri medmetizaciji besednih zvez in oblik.

⁵ Če je res, da se ponovljenih enklitik ne da izpustiti, se ponuja naslednja možna razlaga dejstva, da se v slovenščini uveljavlja težnja po spreminjanju enklitik v proklitike: proklitike so boljši jezikovni znaki kot enklitike. Prednost proklitike je v tem, da so skladenjsko gibčnejše od enklitik (saj ponovljene lahko včasih izpustimo). – Spreminjanje enklitik v proklitike poznamo tudi iz drugih jezikov, npr. iz makedonščine.

¹ A. Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves III, 1966, str. 335.

Pri pregledu zbranega gradiva,² ki verjetno ni popolno niti za slovenščino – še manj se veda za druge slovanske in neslovanske jezike – postane zelo opazno, da se sln. velelnice, ki se nanašajo na vole/govedo, ločijo od tistih za konje in da je med slednjimi več nemških izposojenk; morda tiči vzrok v tem, da smo sorazmerno pozno začeli uporabljati konja kot delovno žival. V nekaterih slovanskih jezikih je prekrivanje obeh vrst izrazja večje.

Zbrano izrazje lahko razdelimo na več pomenskih skupin:³

A. – velelnice za začetek gibanja ali za priganjanje k hitrejšemu gibanju;

B. – velelnice za prenehanje gibanja;

C. – velelnice za smer gibanja 1) levo, 2) desno, 3) ritensko.

Ad A. – T. omenja za konja naslednje velelnice *i/ hi/ dije/ g(i)e/ djə/ iha*, za vole/govedo pa *hajd* in *hej*. Velelnice za konje lahko dopolnimo še z naslednjimi (različicami): *dii* (Ambrus), *dijo* (Lenart v Sloven. goricah), *gijo* (Vavta vas), *hija* (Banja Loka pri Kočevju), *hij* (Moščenice pri Bilčovsu), *džija ajd* (Bizeljsko), *jii* (Bohinj), *gii*, *bjə* (Trst), *bjə* (Vnanje Gorice).

Večina velelnic počiva na medmetih *gi/hi/i* – morda pramedmet *i* z mehkonebniško prostezo – podaljšanih s členico (?) *ja/jo/j*, ki jo srečamo tudi v drugih jezikih: č. *hi/hija/hijo/hyja/hyje*,⁴ p. nareč. *hy/hyj*,⁵ kaš. *hij/hija/hije/hij-hop*,⁶ dl. *hi*,⁷ verjetno sodi sem tudi r. nareč. *gi* 'klic kozakov pri napadu in gonjačev na lovu',⁸ čeprav pomensko odstopa od zgornjih; od neslovanskih jezikov naj omenim n. *hü/hü-ho* in romun. *hi/hie*.⁹ Posebej naj omenim sln. *dii/dijo/dije* z ustreznici: mak. *di*¹⁰ (za osla/mulo/konja), blg. *dij/dii* (za konje/vole) poleg *dij-hej/dij*, *hajde*, *dij*,¹¹ in verjetno tudi sh. *di/diha/dija* (odtod tudi *dijot-ka/dijotalka* 'velik bič' in vzporedno *đuvitaljka* 'isto') poleg *i* in *gijo* (Žumberak).¹² Za to velelnico pravijo etimologi, da je etimološko nejasna,¹³ ni pa nemogoče, da gre za stari velenik *idi* glagola *iti*, ki se je popolnoma naslonil na ostale medmete.

Sln. velelnica *džija ajd* je sestavljena iz dveh sopomenk priganjanja, ki sta znani tudi iz sh. Iz glasovnih razlogov gre morda celo za srbokroatizem.

Brez vzporednic je sln. *bje/bjə* in tudi brez etimološke razlage.

² Na tem mestu naj se zahvalim vsem, ki so mi pri zbiranju gradiva kakor koli pomagali: Janezu in Jožetu Dularju (Vavta vas, Podgorje), Milici Cvetek-Russi (Bohinj, Trst), Mimici Dernikovič (Bizeljsko), Miheli Hace (Ambrus), Milosavi Jenko (Črna gora), E. Magdič (Lenart v Slovenskih goricah), Desanki Mladenović (Glogovica, obč. Zaječar), Anki Sollner-Perdih (Brezovica), Ivanu in Vladu Nartniku (Vnanje Gorice), A. Schellandru (Moščenice pri Bilčovsu), Franju Šivicu (Dobro Polje na Gorenjskem), Petru Weissu (Kraše) in kolegoma Albinci Lipovec ter Antonu Jančku.

³ Poleg teh temeljnih ukazov obstajajo sicer še drugi, npr. za *stopaj počasil*, *stopaj enakomerno*, *stecil*, *dvigni nogol*, *prestopi sel*, ki pa jih zaradi težav pri zbiranju gradiva tokrat nisem upoštevala.

⁴ Češko-ruskij slovar I, 1976, str. 203.

⁵ Vse poljske narečne besede so citirane po delu J. Karłowicza, Słownik gwar polskich, I–VI, 1900–1911, na ustreznem mestu.

⁶ Kašubsko besedje je tu in drugod citirano po delu B. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, I–, 1967–, na ustreznem mestu.

⁷ E. Muka, Słownik dolnosersbskeje rečy a jeje narečow I, 1921, str. 355.

⁸ V. Dal', Tolkovyj slovar živogo velikorusskogo jazyka I, 1978-repr., str. 349.

⁹ Dicționarul limbii române II/1, 1934, str. 389 in 390.

¹⁰ Makedonske besede so zmeraj citirane po delu Rečnik na makedonskiot jazik, I–III, 1961–1966, na ustreznem mestu.

¹¹ Rečnik na bulgarskija ezik IV, 1984, str. 59–60.

¹² P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I, 1971, str. 480; Škerlj-Aleksić-Latković, Slovenačko-srpskohrvatski rečnik, 1964, str. 102.

¹³ Georgiev-Gulbov-Zaimov-Ilčev, Bulgarski etimologičen rečnik I, 1971, str. 380.

Zgoraj omenjenim velelnicam za vole lahko dodam še različico *ej* (Vnanje Gorice), podvojenki *ajde hej* (Banja Loka pri Kočevju) in *ajdžaja* (Bizeljsko; prim. džija *ajd* v enakem pomenu za konjal) ter okrepljenko *hejs* (Dobro Polje na Gorenjskem; Moščenice pri Bilčovsu).

Velelnico *hajde*, široko razširjeno v (ne-)slovanskih jezikih, npr. sh. *hajde*, mak. *ajde*, blg. *há(i)de*, arbañ. *haide*, cincar. *(h)aide*, romun. *aide*, r. *ajdá*, štejejo etimološki slovarji za izposojenko iz turščine ali tatarščine.¹⁴ Morda je vendarle treba prišteti sem tudi p. *hajda* in č. *hejda*, ki pa naj bi bili izposojenki iz n. *heida/heidi/heda*,¹⁵ kot je tudi za sln. *hajdi* menil F. Bezlaj.¹⁶

Velelnicama *hej* in *hejs* ustrezajo sh. *ej* (Črna gora), *äjs/äjs* (Žumberak), blg. *èsta* (verjetno iz *ejs/es* drugega pomena, okrepljenim s *-ta*),¹⁷ ukr. *hej/hejs*, slš. *hejsa/hajsa*, p. nareč. *ej sa*. Ukrajinske besede štejejo za izposojene iz romun. *háis* 'levo (za vola)' ali madž. *(haisz/hoisz/heisz/hisra* 'velelnica za priganjanje živine',¹⁸ kar pa nikakor ni nujno, saj so lahko nastale iz (spodbujajočega) klica *hej/haj* z dodanim (pomensko in besedotvorno težko določljivim) *s*-jem, ki je v slovanskih jezikih zelo pogost, a tudi izven njih, npr. n. *hopsa*.

Ad B. – Za prenehanje gibanja/stoj našteva T. naslednje velelnice za konja: *e/ ega/ ve/ vö/ eha/ veha*, za govedo pa *o/ oga/ veha/ oha/ vo/ voga*. Poleg tega se za konja uporabljajo še tele: *oha* (Prlekija), *jega, jee* (Trst), *jeha* (Bohinj), *ö* (Vavta vas), *uei/ueya* (Moščenice pri Bilčovsu), *vej* (Kraše), *vēya* (Vnanje Gorice). Večina teh velelnic je tvorjena iz e-jevskega samoglasnika z *i-* ali *u-* protezo ali tudi brez nje, včasih pa so podaljšane s členkom(?) *ga/ha/ya*, prim. p. nareč. *sto cha* 'klic, s katerim ustavljamo kravo', *stoha ksi ksi ksi* 'klic za ustavljanje volov', kaš. *ho ha* 'klic za ustavljanje (ne-)zaprženega goveda'. Drugih vzporednic v slovanskih jezikih nimam na razpolago.

K velelnicam za vole naj dodam le še *hej* (Dobro Polje na Gorenjskem), ki mu v enakem pomenu ustrežata dluž. *eja* in gluč. *ejha*; slednji ima podaljšavo *ga.

Ad C. – Najbolj zanimivo pa je izrazje, s katerim spreminjamo smer gibanja živali, saj se prav v njih skrivajo ugotovljive besedne oblike in zveze.

1) Kot velelnica s pomenom 'levo!' omenja T. *bista* in *bistahor*, za vole/govedo pa le *ajs*. Za konje najdemo naslednje glasovne različice že omenjenih velelnic: *bistahar/ bistahor/bistahare/bistayar*; vse izvirajo iz n. bav. *wiste her/wist* 'levo'¹⁹ in lepo dokazujejo, da premena mehkonebnikov ni nič nenavadnega niti v izposojenkah. Iz Lenarta v Slovenskih goricah je znana še velelnica *hü* 'levo', prim. še n. bav. *hi* 'levo!', ki pa glasovno ne ustreza povsem.

Že spredaj omenjeni *ajs* za vola je v etimološki zvezi s *hájs* (Porabje,²⁰ Bela krajina), *hajc* (Gorenjska). Za pojem 'levo!' se uporabljajo še besedne zveze *ajs k sebi* (Pleteršnik s. v. *ajs*), *pejt k sep* (Bizeljsko), *le sep* (Borovnica), *h sep/lejšep* (Ambrus), *leson ja/ simo* (Banja Loka pri Kočevju), *ljas* (Vnanje Gorice), *čuò, na levo* (Trst), *bæræn* (Vavta vas).

Velelnici *hajs* ustreza sh. *äis/äjs/äjs/häjs* – iz njih še glagol *äjskati/äjsnuti* – in *öjs/ös* (Kosmet),²¹ mak. *ajs* 'klic volom pri oranju'. Skok meni, da gre za tvorbo iz medmeta *aè* ena-

¹⁴ M. Vasmer, Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka IV, 197, str. 216; P. Skok, gl. op. 12, str. 649.

¹⁵ E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch, 1908–1913, str. 381–2.

¹⁶ F. Bezlaj, Etimološki slovar slovenskega jezika I, 1976, str. 190.

¹⁷ Gl. op. 13, str. 511.

¹⁸ Etymolohičnyj slovnyk ukraïnskoï movy, I, 1982, str. 491.

¹⁹ I. A. Schmeller, Beierisches Wörterbuch II, 1877, str. 1044.

²⁰ F. Mukič–M. Kozan, Slovensko Porabje, 1982, str. 123–126.

²¹ P. Skok, gl. op. 12, str. 15.

kega pomena. Pritegniti je treba še blg. *ejs* 'klic za poganjanje *levega* vola na desno',²² ukr. *hejsa*, slš. *hejsa/hajsa*, vlaško *ejs* (Glogovica). Morda je treba osnovi *haj* brez protetičnega *h-* pridružiti še p. nareč. *ajwo sa* 'levo' (poleg *ajwo/ajw* 'do tukaj/tod'). Menjavo *hej-/haj-* je opaziti tudi pri velelnicah pod A.

Besedne zveze z dajalnikom povratnega osebnega zaimka +*kъ* *sebě/sobě* kažejo na položaj goniča, ki hodi levo od voza ali pluga; zato je vse, kar je usmerjeno proti njemu, na levi strani, kar pa je usmerjeno stran od njega, je na desni. Ostanek te predložne zveze z velelnikom glagola *obmiti* je treba videti tudi v velelnici *bərən*. Tako izražanje *leve* in *desne* strani poznamo tudi iz drugih slovanskih jezikov, npr. p. nareč. *k sobie* z različicami: *ksob/ksób* (za vola), *kšuobie* (za konja), *ksopsa* spet okrepitev s *sa/*, *ocib-kseb, kse kse*, kaš. *ksobni* prid. 'levi', ukr. *sob/cob* (slednji kaže fonetično nepravilni *c-*, analogen po *cobe* 'desno'). V velelnici *lejsep*, iz **lě (kъ) sebě*, je še okrepljena s členkom *lě*, prav tako tudi v velelnici *leson*, tj. *le sem*, in verjetno tudi v *ljas*. Velelnica *simo* je etimološko sorodna s sh. *sim/simo/sjemo/semo*, ki ga Skok razlaga kot M. ed. *sě* kazalnega zaimka *sb* (cslov. oblika je *semě*) z dodanim členkom za smer *-mo*,²³ prim. tudi cslov. *sěmo*. Etimološko je z njim soroden kaš. *ksim* 'levo (za konja)' – gre za D. mn. +*kъ simъ*, ki je najverjetneje razvil/imel pomen, kot ga poznamo iz sh. kajk. D. mn. *sim* 'ovima; ovamo';²⁴ razloček je v tem, da je kajk. brezpredložni kot verjetno tudi sln. *lejsep*.

Velelnica *čuò* etimološko ni jasna, iz arealnih razlogov pa morda romanska.

2) Kot velelnice za 'desno' navaja T. *hot/ tibo/ tiba/ tibohot/ hovt* za konje in *stija* za vola/govedo, velelnice za konje lahko dopolnimo še z nekaj glasovnimi različicami: *tjebo* (Bohinji), *i>yout* (Vnanje Gorice), *dibo:/dihot* (Kraše) ter *düp* (Slovenske gorice).

Velelnici *hot/hovt* sta izposojeni iz n. bav. *hott* 'desno' in znani tudi v drugih slovanskih jezikih, npr. č. *hot*.

Velelnice *tibo/tiba/tjebo/dibo* so morda sorodne romun. *tjba*,²⁶ dalje nejasno.

Velelnica *dihot* je sestavljena iz *hot* 'desno!' in (morda) iz *di*; etimološko nejasna je *düp*.

Za gibanje vola v desno se poleg že omenjene uporabljajo še *ča* (Porabje, Bela Krajina, Banja Loka pri Kočevju), *les, sebe, na desno* (Trst), *cabe* (Vavta vas), *ot sěbé* (Podgorje), *od sebe* (Pleteršnik s. v. *štijo*). Pri velelnici *stija/štijo*, ki ima ustreznico v sh. *stija/štijo* (Baranja), moramo morda izhajati iz medmeta *sti/šti* in členka (?) *-jo/-ja*, gl. sp. *šti-/si-*.

Velelnica *ča* ima od vseh iz te skupine najširši areal, pomeni pa (včasih) lahko še 'na-prej/priganjanje' in 'levo!': blg. *ča/čaa*, vlaško *ča* (Glogovica), ukr. *ča/čalá*, slš. *ča, č.* *ča/hogča*, p. nareč. *cza, cabe*; etimološko je morda povezana s členkom *ča*.²⁷

Velelnica *cäbe* (kot prislov se glasi *cäbe*, tj. s pravilnim naglasom) je nastala iz roditeljske predložne zveze +*otъ sebe*, prim. sln. *ot sěbe*; najdemo jo še v drugih slovanskih jezikih, npr. p. *od siebie* z različicami *ocib/ odsib/ kseb-ocib*, južr. in ukr. *cobe* (medmet in prislov) z glasovno pravilno razvitim *c-* iz skupine *-ts-*. Tako razlago podaja po Gorjajevu in Preobraženskem tudi Vasmer. Zanimivo pa je, da praviloma nobeden teh izrazov ni prerasel v nezaznamovanega za pojem 'desni' in 'levi', ampak so še vedno izrazito situacijsko ome-

²² Gl. op. 11, str. 484 in 511.

²³ P. Skok, gl. op. 12, III. 1973, str. 188; A. Belić, Istorija srpskohrvatskog jezika II/1, 1965, str. 254.

²⁴ P. Skok, gl. op. 23.

²⁵ I. A. Schmeller, gl. op. 19, I, 1872, str. 1188–9.

²⁶ Gl. op. 9.

²⁷ Słownik prasłowiański II, 1976, str. 102.

jene na opravila z živalmi. Za velelnico *bu/bukē* ne poznam nobene vzporednice; morda gre za sln. tvorbo iz **bolj tje?*

3) Za ritensko premikanje T. ne omenja nobene velelnice. Za konja se uporablja nemška izposojenka *zurück*: *curik* (Trst), *cruk* (Moščenice pri Bilčovsu), *crūk/crúkej* (Vnanje Gorice), *carik/curuk* (Vavta vas), *ceruk* (Banja Loka pri Kočevju); za vola/govedo pa naslednje: *hêjk* (Porabje), *hèp* (Slovenske gorice), *ští* (Goriška Brda), *stik* (gorenj.), *štič* (gorenj., štaj.), *stí*, *stič* – sem spada še glagol *štikati/štikniti* 'pripraviti vola, da gre ritensko' – *štec*, *nazaj* (Trst), *štukaj/štuč* (Vavta vas), *štufe* (Banja Loka pri Kočevju), *škrej* (Vnanje Gorice).

Edino vzporednico velelnici *hêjk* najdemo v r. medmetu *gek* in glagolu *geknut* 'močno (koga) udariti',²⁸ ki mu sicer ustreza sln. *hékiniti* 'vola z bičem ustaviti ali pripraviti do ritenske hoje'. Razložek v vzglasju se zdi, da je nastal zaradi različne mehkonebne proteze medmeta **gek-/+hek-*, gl. *hep*, medtem ko za *-j-* v porabski besedi ni jasno, kakšnega izvira je (fonetični, analogni ipd.).

Velelnico *hèp* – iz nje glagol *hepniti* 'hekiniti' – lahko povežemo s p. nareč. *šciaha hepšcia* 'stoj! (za vola)'. Etimološko je sorodno s sh. *genuti* 'udariti', ki je Skoku²⁹ etimološko najjasen, ukr. *hépaty* 'udarjati; s treskom padati', *hépa* 'zadnjica; (pomenski most do sln. 'ritenski')', r. nareč. *gépnut* 'udariti', č. nareč. *hepelat* 'capljati', morav. *hépat* 'nespretno in preveč skočiti', gluž. *hepac* 'poskakovati (za zajca)' poleg sh. *gépiti* 'ukrasti', blg. *gépja*, nareč. *gépem* 'ukrasti' s spremenjenim pomenom, prim. še sln. pogov. *suniti* in *rukniti* 'ukrasti, izmakniti'. Vsa ta besedna skupina je tvorjena iz slov. medmeta **gep-*³⁰/*hep-*.

Za skupino velelnic na *šti-/sti-* najdemo ustreznice v sh. medmetu *šti/štis* in glagolu *štiknuti*. Oblikovno v sln. *štič/stič* tiči velelnik **štiči/stiči* glagola *štikati*, sed. **štičem* (v Pleteršniku je izpričan le sedanjik *štikam*). Očitno gre za (stari?) medmet. Morda lahko povežemo s p. nareč. *šciaha hepšcia*?

Velelnici *štukaj/štuč* sta iz velelnikov **štukaj* in **štuči* glagola *štukati*, sed. č. *štukam/štučem*; verjetno je tako treba razlagati tudi tržaški *štec*.

V sh. najdemo podobne glagole v pomenu 'kolcati (se)', npr. *štukati*, 3. ed. *štuče*, *štucati/šcucati se/ štuktati se*, ki jim glasovno in pomensko povsem ustrezajo sln. *ščucati se*, č. nareč. *ščukat* in *št'ukat/št'uknúť*,³¹ vsi so tvorjeni iz nekega medmeta z vzglasnim **sk-*. Iz podobnega medmeta, a s sprednjim samoglasnikom, tj. **skř-*, pa so tvorjeni č. *štíkati*, stč. *ščkátí*, p. *czkač* – verjetno tudi č. *škytati* – ki tudi vsi pomenijo »kolcati se«. ³² Tudi sicer se ta pomen rad tvori iz medmetov, npr. sln. *kolcati se*³³ in r. *ikát's'a*,³⁴ slednji ima ustreznice v ukr. *ikátyša/hykátysá*, blg. *ikam*, mak. *ika*, sh. *icati se*, sln. *ikati/hikati* (prim. pijanski medmet *hik*), č. *jikati*, p. nareč. *ikač*, gluž. *hikač/jukač*, dluž. *hykaš*. Očitno gre za prvotni medmet **gi/hi/i* z mehkonobno protezo, ki se kot homonimen uporablja tudi za tvorbo velelnic pod A. Iz tega bi bilo mogoče sklepati, da je tudi *štu-* kot velelnica (kaže sh. fonetiko!) homonimna medmetu, iz katerega je ustvarjen glagol s pomenom 'kolcati se'.

Velelnici *štufe* in *škrej* etimološko nista jasni.

Iz tega pregleda lahko jasno vidimo, da nove velelnice v jeziku nastanejo predvsem iz določenih skladenjskih zvez, ko se le-te obrusijo oziroma medmetizirajo; take lahko začnejo

²⁸ Gl. op. 8, str. 347.

²⁹ P. Skok, gl. op. 12, str. 559.

³⁰ H. Schuster-Šewc, Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache IV, 1979, str. 275; gl. op. 18, str. 496.

³¹ F. Š. Kott, Dodatky k Bartovu dialektickému slovníku moravskému, 1910, str. 119.

³² V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého, 1971, str. 615 in 628.

³³ F. Bezlaj, Etimološki slovar slovenskega jezika II, 1982, str. 55.

³⁴ M. Vasmer, Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka II, 1967, str. 124–5.

pot kulturne besede in se razširijo tudi v druge jezike. Pri velelnicah, nastalih iz starih medmetov, bi sicer lahko domnevali neodvisne tvorbe v posameznih jezikih, vendar pa bi v tem primeru pričakovali več razhajanj. Tako pa nas presenetljivo visoka stopnja uje-manj med jeziki naravnost sili v sklep, da je veliko teh besedic pravzaprav starih in po-dedovanih.

Darinka Štolfa-Stojaković

Organizacijska enota Ljubljana Zavoda SR Slovenije za šolstvo

PREIZKUS ZNANJA IZ SLOVENSKEGA JEZIKA (2)

Na PTT srednješolskem centru je preizkus znanja opravljalo 120 učencev, ki so 8 nalog reševali 40 minut.

Naloge za preizkus znanja so bile sestavljene enako kot za družboslovno usmeritev, le da so bile manj zahtevne. Konkretnije so bile povezane z učno snovjo v učbenikih, od učencev so zahtevale več znanja in razumevanja, manj uporabe pridobljenih védenj.

Nalog je bilo 8 in posamezne naloge so zajemale naslednjo učno snov:

– 1., 2. in 3. naloga skladnjo, 4., 5. in 6. naloga oblikoslovje, 7. naloga stilistiko in 8. naloga pravopis.

Pri preizkusu znanja so učenci dosegli skupno 52 točk, po posameznih nalogah je bilo šte-vilo točk:

1. naloga – 2	5. naloga – 6
2. naloga – 2	6. naloga – 9
3. naloga – 5	7. naloga – 6
4. naloga – 6	8. naloga – 16

Ocene in število točk so bile v naslednjem razmerju:

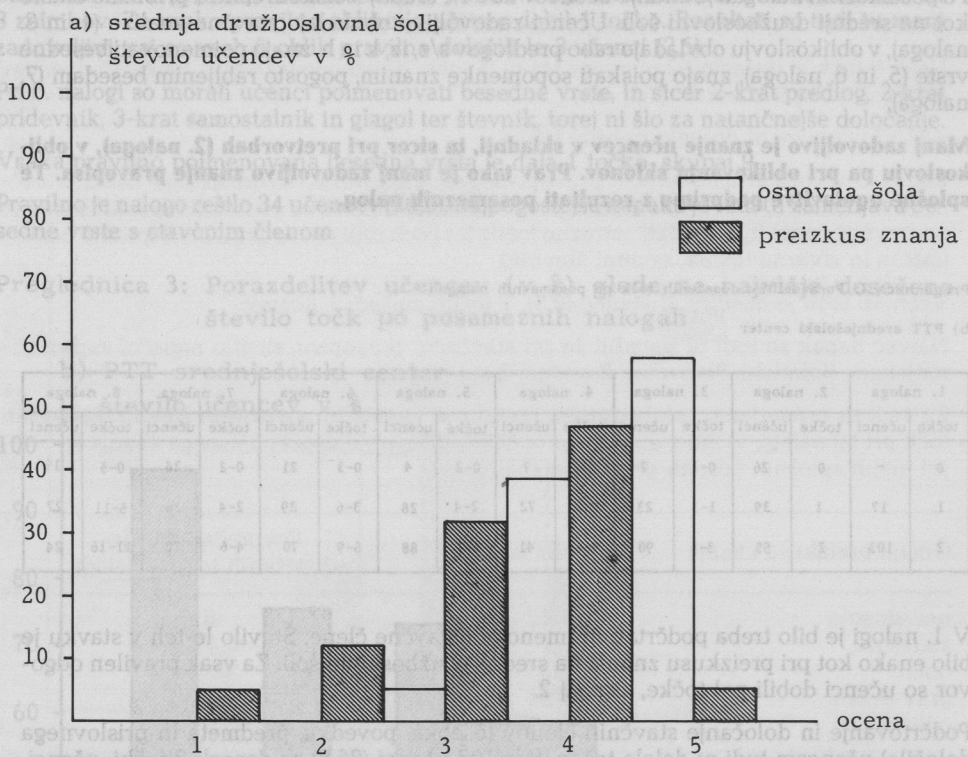
nezadostno (1)	0–26	prav dobro (4)	41–47
zadostno (2)	27–33	odlično (5)	48–52
dobro (3)	34–40		

Doseženi rezultati so bili naslednji:

nezadostno	13 (10,7) učencev
zadostno	27 (23,1) učencev
dobro	53 (43,8) učencev
prav dobro	26 (21,4) učencev
odlično	1 (0,8) učencev

Porazdelitev učencev glede na dosežene ocene je razvidna iz preglednice 1.

Preglednica 4: Porazdelitev učencev (v %) glede na oceno iz slovenskega jezika v osnovni šoli in pri preizkusu znanja

Povprečno število točk, ki so jih dosegli učenci pri preizkusu znanja, je 35,9. Glede na ocene je povprečno število doseženih točk:

Ocena	Število točk	Povprečno število doseženih točk
nezadostno	0 – 26	22,0
zadostno	27 – 33	30,1
dobro	34 – 40	36,8
prav dobro	41 – 47	43,4
odlično	48 – 52	48,0

Iz preglednice 2 je razvidna porazdelitev doseženih točk po posameznih nalogah, in sicer v 3 skupinah.

Porazdelitev učencev glede na najvišje doseženo število točk pri posameznih nalogah je razvidna iz preglednice 3.

Skupina učencev, ki so dosegli najboljše rezultate, je na PTT srednješolskem centru širša kot na srednji družboslovni šoli, saj v glavnem zajema 1 oziroma 2 točki.

Po posameznih nalogah je znanje učencev na PTT srednješolskem centru približno enako kot na srednji družboslovni šoli. Učenci zadovoljivo obvladajo stavčno analizo (1. in 3. naloga), v oblikoslovju obvladajo rabo predlogov s/z, iz, k in h, znajo poimenovati besedne vrste (5. in 6. naloga), znajo poiskati sopomenke znanim, pogosto rabljenim besedam (7. naloga).

Manj zadovoljivo je znanje učencev v skladnji, in sicer pri pretvorbah (2. naloga), v oblikoslovju pa pri oblikovanju sklonov. Prav tako je manj zadovoljivo znanje pravopisa. Te splošne ugotovitve podprimo z rezultati posameznih nalog.

Preglednica 2: Porazdelitev doseženih točk po posameznih nalogah

b) PTT srednješolski center

1. naloga		2. naloga		3. naloga		4. naloga		5. naloga		6. naloga		7. naloga		8. naloga	
točke	učenci	točke	učenci	točke	učenci	točke	učenci	točke	učenci	točke	učenci	točke	učenci	točke	učenci
0	-	0	26	0-1	7	0-2	7	0-2	4	0-3	21	0-2	24	0-5	19
1	17	1	39	1-3	23	2-4	72	2-4	28	3-6	29	2-4	26	5-11	77
2	103	2	55	3-5	90	4-6	41	4-6	88	6-9	70	4-6	70	11-16	24

V 1. nalogi je bilo treba podčrtati in imenovati stavčne člene. Število le-teh v stavku je bilo enako kot pri preizkusu znanja na srednji družboslovni šoli. Za vsak pravičen odgovor so učenci dobili pol točke, skupaj 2.

Podčrtovanje in določanje stavčnih členov (osebka, povedka, predmeta in prislovnega določila) učencem tudi ni delalo težav. Kar 103 učenci (85,8) so dosegli 2 točki, učenci, ki so dosegli manj točk, so stavčne člene največkrat podčrtali, niso pa jih imenovali oziroma so jih imenovali pomanjkljivo.

Pri 2. nalogi je bilo treba enostavni povedi povezati najprej v podredje in nato še v priredje.

Vsaka pravilna rešitev je bila vredna 1 točko.

Število učencev, ki so dosegli 2 točki, je pri tej nalogi bistveno manjše kot pri 1. nalogi, in sicer je 2 točki doseglo 55 učencev (45,9).

Tako je tudi rezultat te naloge ponovno potrdil ugotovitve raziskav, ki so pokazale, da učencem veliko težav delajo vezniška razmerja.³

Tudi če računamo na to, da učencem gredo bolje od rok pretvorbe stavkov, ki so jim znani iz šole, moramo ugotoviti, da sta bili povedi v nalogi enostavni in razumljivi vsem učencem. Najpogostejše napake so bile pri izbiri prirednega oziroma podrednega veznika. Največkrat pravilno uporabljeni priredni veznik je bil in.

Pri 3. nalogi je bilo treba podčrtati odvisnike in jim določiti vrsto. Za pravilno podčrtani in določeni namerni, predmetni, vzročni, prilastkov, osebkov odvisnik so učenci dobili po

³ O. Knust-Gnamuš, Pomenska sestava povedi, PI, 1981.

1 točko. Največ napak je bilo, da so učenci odvisnike podčrtali, niso pa jih imenovali; največkrat sta bila pravilno opredeljena vzročni in prilastkov odvisnik (5,0).

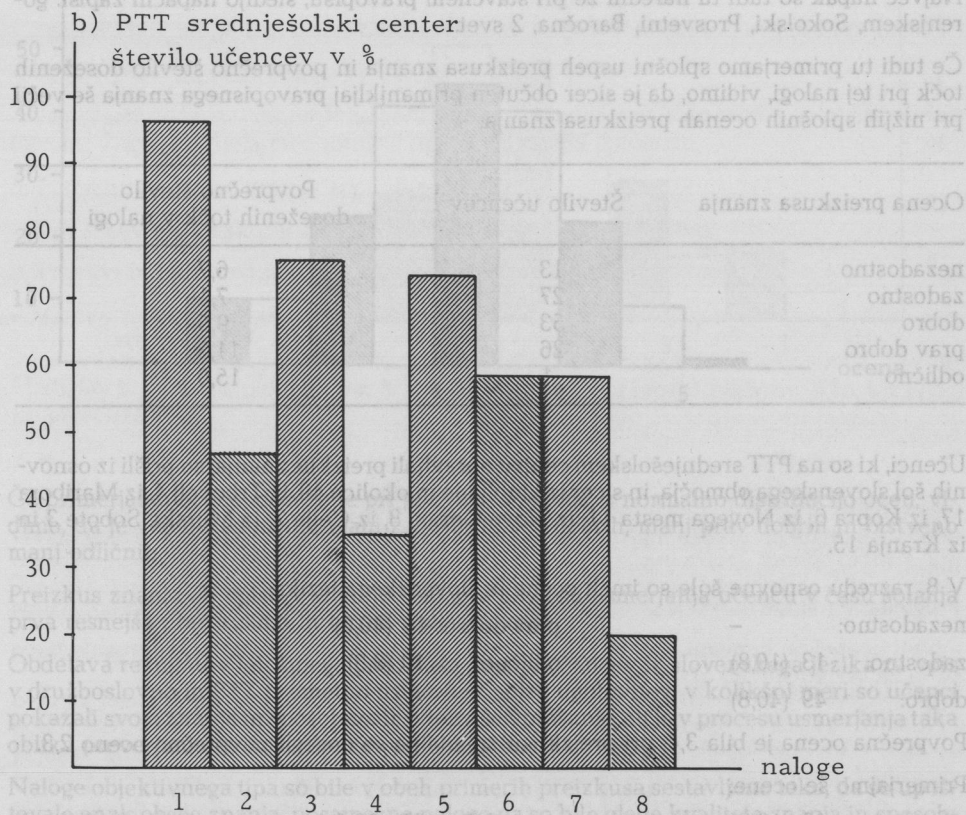
Snov oblikoslovja je zajemala 4. naloga – oblikovati pravilne sklone 3 samostalnikov in 3 zaimkov. Za vsako pravilno obliko je učenec dobil 1 točko. Rezultati so tudi tu manj zadovoljivi, saj so vseh 6 oblik pravilno določili le 3 učenci (2,5).

Pri 6. nalogi so morali učenci poimenovati besedne vrste, in sicer 2-krat predlog, 2-krat pridevnik, 3-krat samostalnik in glagol ter števnik, torej ni šlo za natančnejše določanje.

Vsaka pravilno poimenovana besedna vrsta je dala 1 točko, skupaj 9.

Pravilno je nalogo rešilo 34 učencev (28,3), najpogostejša napaka je tudi tu zamenjava besedne vrste s stavčnim členom.

Preglednica 3: Porazdelitev učencev (v %) glede na najvišje doseženo število točk po posameznih nalogah

Pojasnilo: Učenci so dosegli najvišje rezultate pri 1. in 2. nalogi pri 1-2 točkah, pri 3. nalogi pri 3-5 točkah, pri 4., 5. in 7. nalogi pri 4-6 točkah, pri 6. nalogi pri 6-9 točkah in pri 8. nalogi pri 11-16 točkah.

Naloga 7. je zajemala snov iz stilistike – besedam oziroma besednim zvezam so učenci morali dodati po 1 sopomenko. Vsaka izbrana sopomenka je bila vredna 1 točko, skupaj 6.

Besede so bile znane, pogosto rabljene v vsakdanjem jeziku. Pri korekciji so bile upoštevane vse (torej ni šlo za izločanje izrazov slenga ali žargona).

Vseh 6 točk je doseglo 50 učencev (41,6), 5 točk 20 učencev (16,6), 4 točke 15 učencev (12,5), 3 točke 9 učencev (7,5) itd.

Kar 12 učencev ni doseglo nobene točke.

Zadnja 8. naloga je bila preizkus pravopisnega znanja; učenci so dokazovali znanje stavčnega in besednega pravopisa. Dosegli so lahko 16 točk, če so pravilno razdelili besedilo na stavčne enote in uporabili ustrezno ločilo ter popravili vse nepravilno zapisane besede (lastna in stvarna imena, vrstilni števniki).

Vseh 16 točk je dosegel 1 učenec (0,8), 1 točko pa tudi 1 učenec.

Največ napak so tudi tu naredili že pri stavčnem pravopisu, sledijo napačni zapisi: gorenjskem, Sokolski, Prosvetni, Baročna, 2 svet.

Če tudi tu primerjamo splošni uspeh preizkusa znanja in povprečno število doseženih točk pri tej nalogi, vidimo, da je sicer občuten primanjkljaj pravopisnega znanja še večji pri nižjih splošnih ocenah preizkusa znanja.

Ocena preizkusa znanja	Število učencev	Povprečno število doseženih točk v nalogi
nezadostno	13	6,7
zadostno	27	7,1
dobro	53	9,5
prav dobro	26	11,3
odlično	1	15,0

Učenci, ki so na PTT srednješolskem centru opravljali preizkus znanja, so prišli iz osnovnih šol slovenskega območja, in sicer iz Ljubljane in okolice 49, iz Trbovelj 4, iz Maribora 17, iz Kopra 6, iz Novega mesta 11, iz Nove Gorice 8, iz Celja 7, iz Murske Sobotne 3 in iz Kranja 15.

V 8. razredu osnovne šole so imeli ocene iz slovenskega jezika:

nezadostno: – prav dobro: 45 (40,0)
zadostno: 13 (10,8) odlično: 10 (8,3)
dobro: 49 (40,8)

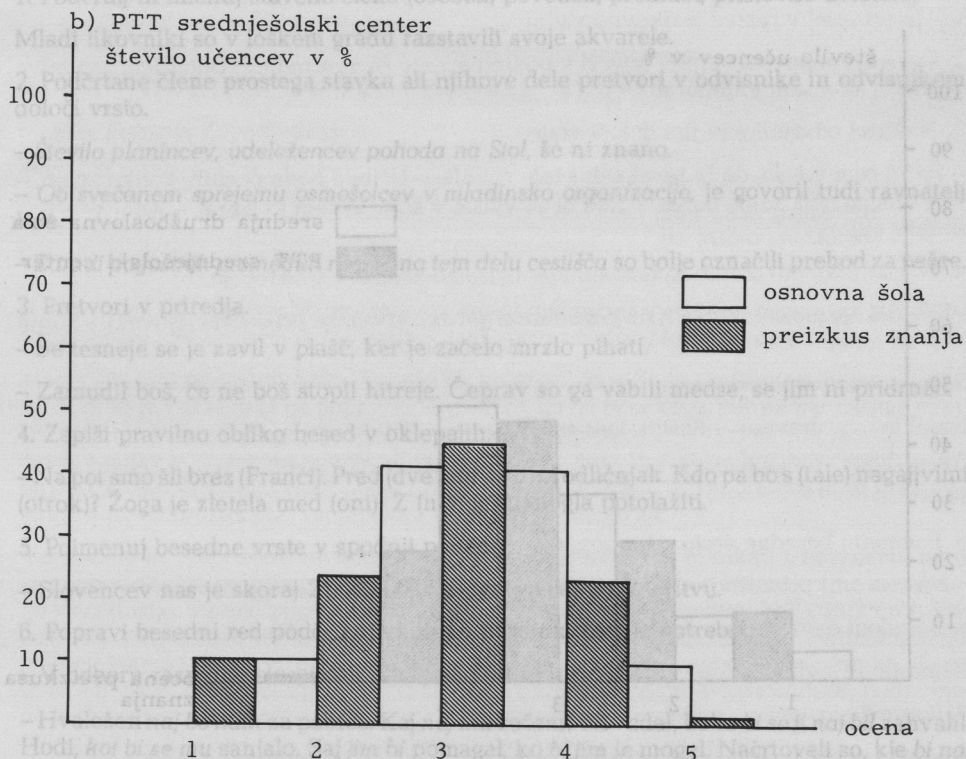
Povprečna ocena je bila 3,4; pri preizkusu znanja pa so dosegli povprečno oceno 2,3.

Primerjajmo še ocene:

nezadostno: 13 (10,8) prav dobro: 27 (22,5)
zadostno: 27 (22,5) odlično: 1 (0,8)
dobro: 52 (43,3)

Na preglednici 4 vidimo oceno iz slovenskega jezika v osnovni šoli in pri preizkusu znanja.

Preglednica 4: Porazdelitev učencev (v %) glede na oceno iz slovenskega jezika v osnovni šoli in pri preizkusu znanja

Če primerjamo ocene, dosežene pri preizkusu znanja, z normalno distribucijo ocen, vidimo, da je več nezadostnih, manj zadostnih, več dobrih, manj prav dobrih in bistveno manj odličnih.

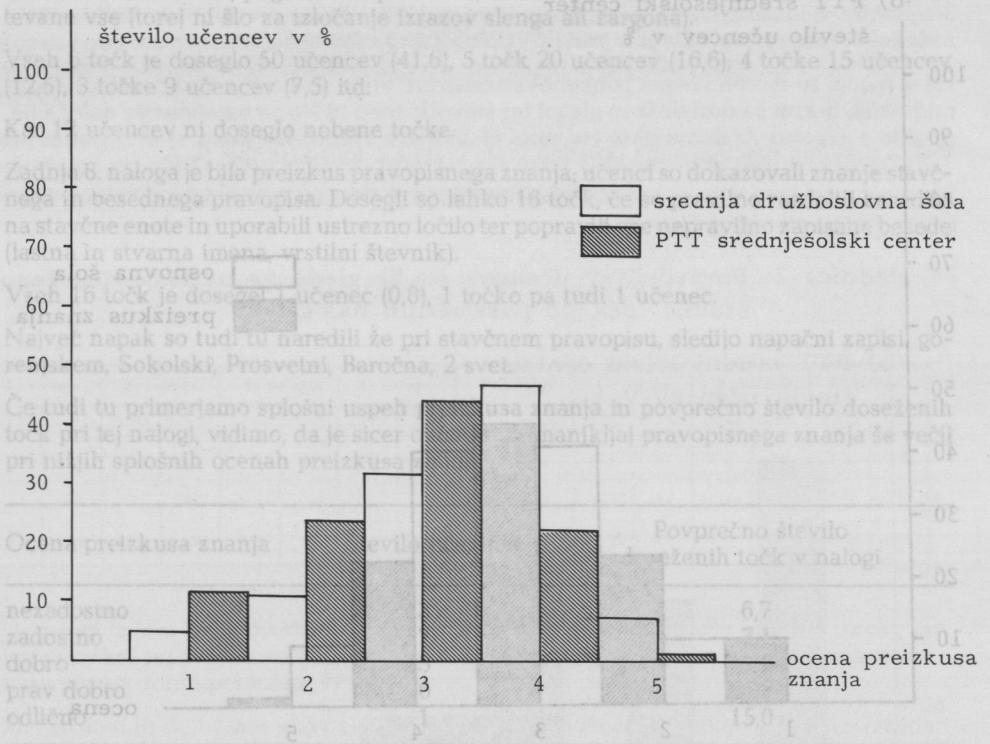
Preizkus znanja ob vpisu v srednjo šolo je v procesu usmerjanja učencu v času šolanja prva resnejša preizkušnja in hkrati prva selekcija.

Obdelava rezultatov letošnjega preizkusa znanja učencev iz slovenskega jezika za vpis v družboslovno in PTT prometno usmeritev poleg ugotovitev, v kolikšni meri so učenci pokazali svoja znanja in sposobnosti, odpira še vprašanje, ali je v procesu usmerjanja taka oblika preverjanja znanja učencev najbolj primerna.

Naloge objektivnega tipa so bile v obeh primerih preizkusa sestavljene tako, da so upoštevale enak obseg znanja, posamezne naloge pa so bile glede kvalitete znanja in sposobnosti na srednji družboslovni šoli zahtevnejše.

Od učencev so naloge zahtevale dejavnosti, ki se prevedene v vzgojno-izobraževalni smoter glasijo: učenci se usposobijo za ustno in pisno sporočanje v raznih govornih in spoznavnih položajih. Tako so torej naloge upoštevale temeljne smotre in zajele temeljne vsebine pouka slovenskega jezika v osnovni šoli.

Preglednica 5: Porazdelitev učencev (v %) glede na dosežene ocene pri preizkusu znanja

Glede na klasifikacijo smotrov so učenci v manjši meri morali dokazati uporabnost pridobljenega znanja. V večji meri so naloge zahtevale le znanje, poznavanje in razumevanje.

Pregledane naloge in izpričano znanje nam dovoljujejo nekaj posplošitev in ugotovitev:

- Naši učenci po končani osnovni šoli najbolj znajo razčleniti poved, oblikovanje nove pa je za veliko število učencev pretežka dejavnost.
- Pri jezikovnem pouku ne usvojijo dovolj dejstva, da poved nastane iz besed in da sta oblikoslovna in skladenjska ravnina v najtesnejši povezavi.
- Učenci v premajhni meri čutijo, da se pouk maternega jezika uresničuje na dveh ravneh – pisani in govorni – in da je rast jezikovnega znanja torej odvisna od vsestranskega spoznavanja pisnega besedila.

Doseženi rezultati so nam hkrati lahko kratkoročno izhodišče za nadaljnji pouk maternega jezika tako v srednji kot v osnovni šoli, daljnoročno pa predvsem spodbuda v prizadevanju za kvalitetnejši pouk vsem, ne samo učiteljem in učencem, ampak tudi sestavljavcem učnih načrtov in avtorjem učbenikov.

Besedilo naloge (družboslovna usmeritev)

- Podčrtaj in imenuj stavčne člene (osebek, povedek, predmet, prislovno določilo).
Mladi likovniki so v loškem gradu razstavili svoje akvarele.
- Podčrtane člene prostega stavka ali njihove dele pretvori v odvisnike in odvisnikom določi vrsto.
 - Število planincev, udeležencev pohoda na Stol, še ni znano.
 - Ob svečanem sprejemu osmošolcev v mladinsko organizacijo, je govoril tudi ravnatelj šole.
 - Zaradi pogostnih prometnih nesreč na tem delu cestišča so bolje označili prehod za pešce.
- Pretvori v priredja.
 - Še tesneje se je zavil v plašč, ker je začelo mrzlo pihati.
 - Zamudil boš, če ne boš stopil hitreje. Čeprav so ga vabili medse, se jim ni pridružil.
- Zapiši pravilno obliko besed v oklepajih.
 - Na pot smo šli brez (Franci). Pred (dve leti) sem bil odličnjak. Kdo pa bo s (tale) nagajivimi (otrok)? Žoga je zletela med (oni). Z (nič) je ni mogla potolažiti.
- Poimenuj besedne vrste v spodnji povedi.
 - Slovencev nas je skoraj 2.000.000, od tega precej v zamejstvu.
- Popravi besedni red podčrtanih skupin naslonk, kjer je potrebno.
 - V odboru razredne skupnosti *bi naj bila tudi Mojca*.
 - Hvaležen *naj bo nam* za pomoč. Kaj *naj mu* rečem? Ni vedel, kako *bi se ji naj bil* zahvalil. Hodi, *kot bi se mu* sanjalo. Saj *jim bi* pomagal, ko *bi jim* le mogel. Načrtovali so, kje *bi naj jih* presenetili.
- Podčrtanim besedam oziroma besednim zvezam poišči po eno sopomenko.
 - Vreme *se je pokvarilo*. Zgradba snovi je *ključ* za razumevanje mnogih pojavov. Zrak sestavlja množica molekul, ki se *neprestano* gibljejo. Reaktor v Krškem je *namenjen* za dobivanje električne energije. Vesolje je bilo na *zgodnji razvojni stopnji* mnogo manjše, kot je sedaj. Pomanjkanje hrane sili številne države v modernizacijo kmetijstva. Povezovanju neuvršenih držav so posvetili v Havani posebno pozornost.
- Popravi pravopisne napake.
božidar jakac je slovenski slikar in grafik kot partizan je v rizbah in grafikah beležil dogotke NOB pretresljivo tragedijo pogorišč znamenj okupatorjevega divjanja predvsem pa je jakac odličen portretist ki je v tistih časih zabeležil številne obraze borcev in bork od maršala tita do preprostih fantov skoraj še otrok kakršen je bil kurir janezek slikarjev potični pridih je tega kurirja povzdignil v simbol vseh mladih borcev za svobodo.
- Zapiši k naslovu ime in priimek književnika, ki je delo napisal, in slovstveno obdobje, v katerem je nastalo.
 - Na klancu – Jutri gremo v napad – Krst pri Savici – Martin Krpan – Žebljarska – Ta veseli dan ali Matiček se ženi – Potolčeni kramoh – Bori – Nekoga moraš imeti rad – Krvni davek (iz romana Most na Drini).

4.2 Besedilo nalog (PTT prometna usmeritev)

1. Podčrtaj in imenuj stavčne člene (osebek, povedek, predmet, prislovno določilo). – Učitelj je prinesel v razred jezikovno vadnico.

2. Enostavčni povedi najprej poveži v podredje, nato še v priredje. – Dobil sem zanimivo knjigo. Takoj sem jo prebral.

3. Podčrtaj odvisnike in jim določi vrsto.

– Prišel sem v šolo, da bi preskusil svoje znanje. – Učitelji bodo ocenili, koliko znam. – Ker sem se učil, se ne bojim. – Rad bi se vpisal v šolo, ki sem jo izbral. – Kdor se trudi, doseže cilj.

4. Napiši pravilno obliko samostalnikov oziroma zaimkov v oklepaju.

– Si videl kje moja (mati)? – Križ je z bolnimi (otrok). – Stanuje pri dobrih (človek). – Stopil je pred (ona). – Zaletel se je v (mi). – Z (nič) ni zadovoljen.

5. Vstavi ustrezne predloge.

Padel je ... drevesa. – Pošilja lepe pozdrave ... Triglava.

– Prišla sem ... vodo. – Šel je ... gozdarju. – Kolo je prislonil ... plotu. – Stopil je ... šolo.

6. Poimenuj besedne vrste v tej povedi.

– Na slovesni prireditvi v Beogradu je nastopilo 7500 mladih Jugoslovanov.

7. Besedam oziroma besednim zvezam dodaj po eno sopomenko.

– udarilo je – glava – lop – jezen – je rekel – neroden.

8. Popravi pravopisne napake.

dražgoše so prijazna vasica na prisojnem pobočju jelovice na gorenjskem pred 2 svetovno vojno so šteje 83 hiš s prosvetnim in sokolskim domom ter slovele z baročno cerkvijo sv lucije zraščten gozd sega z jelovice skoraj do vasi na drugi strani globeli v smeri proti ratitovcu stoji ponosna novakova kmetija domačija nekdanjih svobodnjakov.

DOLGO HODIMO SKOZI PREDELE SVOJIH NOČI

(Sveder Francija Zagoričnika)

*jaz sem ta ki sprašuje
po lastnih odgovorih
na lastna vprašanja
(Ahimsagita)*

Sveder Francija Zagoričnika predstavlja enega vrhuncev v sodobni slovenski poeziji in v sodobnem slovenskem ustvarjanju v najširšem smislu sploh.

Mogoče bi lahko pritrdili Alešu Debeljaku, ko pravi, da je Zagoričnik »paradigmatska postava nekega časa« in bi ga popravili le v toliko, da ne le nekega, pač pa kar našega časa. Ustvarjanje Francija Zagoričnika namreč ni neki obroben in v tem smislu morda zane-marljiv pojav v slovenski poeziji ali poeziji našega časa in našega kozmosa sploh – pač pa odseva vso krizo človeške zavesti, na vseh poldnevnikih in vzporednikih, je brezpro-storska in vseprostorska, vseprisotna in hkrati vsečasovna.

Vsplošni in vseprisotni ravnodušnosti, ki je razdraženemu in nikoli potešenemu lovu za nepomirljivimi profiti spodrezala humane vrednote, se upira s svojo skrajno in celostno zavzetostjo, s svojo popolno odprtostjo in s tem začenja ponovni boj, ponovno osvajan-je človeka. Katastrofični predvečer, v katerega so nas pripeljale odrešilne ideologije ob malomeščanski ravnodušnosti in narekovanem kanibalizmu, spodbudijo pesnika, da se izreka o vsem, da uporablja jezik, ki razgalja, razkrinkava predvsem odnose, podredljivost in podrejenost, podrepištvost in strahopetnost, nasproti birokratski zamejenosti in oblastništvu, ki slepo tira k poslednjemu (ob)računu naš (Um)Welt.

Pesnikova zaskrbljenost je opravičljiva zatorej iz več razlogov. Prvič, zaradi zaskrbljenosti same in neodrekljivosti pravice do nje. Drugič, zaradi tega, ker se sama katastrofičnost počasi, a vendarle zanesljivo približuje skozi preračunane kalkulacije, na kar kažejo očit-na znamenja – atomski vnebohod Hirošime in Nagasakija z vsem, kar jima je do današ-njega trenutka še sledilo, pri čemer je umiranje gozdov v srednji Evropi in mezopotamski iperit le šala ob popoldanski kavi.

Pesnik je zatorej politik v najširšem in najcelotnejšem pomenu besede. Ker ne reducira odnosa do sveta le na razmerje znotraj t. i. produktijskih sil, pač pa na človeka kot nosilca družbenih razmerij na eni ter na vse tisto, kar se ne imenuje človek, na drugi strani, vnaša pravzaprav kratek stik v sodobno slovensko pesniško ustvarjanje, ki ga je, še posebej v zadnjih letih, pregrnil intimistični potop. Časi, ko so ljudje od Ciceronovega studia humanitatis prišli do ponovnega odkritja človeka, so na veliko žalost zašli v daljno pozabo in danes naj bi se jih veljalo spominjati samo z rahlim nasmehom na ustnicah. In prav zaradi tega, zaradi nepomirljivosti z razlago, da davna spoznanja ne zadoščajo več, se med drugim pojavlja toliko neumestnega iskanja razlag ob branju poezije Francija Zagoričnika.

Pri vsakršnem branju se pred vsebinskimi problemi še prej pojavijo pred bralcem oblikovni. S poezijo se namreč odpira vprašanje prenosa ali vprašanje jezika v ožjem in širšem pomenu besede, skratka, tehnopoetska ali znakovno-posredovalna dilema. Sam avtor jo skozi svoje celotno pesniško ustvarjanje tudi v tem smislu zastavlja. Zaradi ne-

sprjaznjenosti z dokončnostjo raz-rešitve te dileme so pri njem v nastajanju in potekanju vedno novi postopki, iskanja in raziskovanja, ki pri tistih, ki se jim je ta problem izšel kot rešen, niso naleteli na nikakršno odprtost in razumevanje, pač pa so jih opredelili kot mejne, obrobne, včasih tudi nevarne pojave (Krambergerjev »vsenarodni odpor«). Gre torej za nesporazum na dveh ravneh: na oblikovni in na vsebinski. Kritiki so se do današnjega dne potrudili in našli najrazličnejše opredelitve za pesnjenje F. Z., od tega, da gre za »zaprto, vase usmerjeno poezijo, ki je ni mogoče s pridom uporabiti v nacionalne in socialne namene ali katere koli zunajbesedne, zunajpesniške namene«, do tega, da so si vede ali nevede zatiskali oči pred njeno usmerjenostjo, socialno angažiranostjo.

Bolj ali manj so se zadovoljevali, da so si poezijo ogledovali od daleč in tekmovali v iskanju vedno novih in vse bolj izvirnih oznak, ki naj bi pravzaprav postavile na prvo mesto kritika kot odrešilnega in nepogrešljivega posredovalca sporočila, šele daleč za njim pa izgubljenega in sredi puščavskega vetra vase zazrtega pesnika – medtem ko kritik vedno prinaša novo pomlad.

Kako bi sicer lahko drugače sklepali, da gre pri Zagoričnikovi poeziji za *totalen odnos do literature*, ko gre v resnici najprej za totalen odnos do sveta, ki ga literatura le reflektira. In če ne prav tam, v literaturi, bi se lahko kazal pa kje drugje, na kakšni drugi stvari, na čevlju ali žeblju.

Ali gre pesniku odrekati pravico do totalnega odnosa do sveta? Kdo si potem lahko v imenu vsega človeštva lasti to pravico? Multinacionalna ekonomsko-politična združenja, korporacije politikov in industrialcev, ki se v svojem skokovitem in slokem gibanju za dobičkom levijo v grobarje našega planeta?

Se je pesniku zgodila krivica zaradi napačnega interpretiranja njegove poezije? Ja in ne. Kot prvo, gre za samo zavest interpretacije, ki se pri piki svojega zaključka spreminja v »le še eno novo branje«, in nič več. Vprašanje pa je, koga naj bi zanimalo to, kako nekdo nekoga bere. Pri tem je treba vsekakor poudariti, da ni namen poezije, da jo predelajo kritiki in jo kot polprebavljeno hrano stisnejo v kljun lačnim bralcem, pač pa je pesem, kot surova in sveža zelenjava, namenjena takojšnjemu končnemu porabniku brez vmesnih preprodajalcev in predelovalcev. Kritik, ocenjevalec ali recenzent je le (še) eden od bralcev, ki ima možnost, da svoje mišljenje o branju objavi, medtem ko ga drugi ne morejo. Na te stvari se ob vrednotenju interpretacij preveč pozablja, pač pa se nanje še vedno gleda kot na »božji filter«, ki precedi svojo mano na zemljo ali pa jo odvrže v peklensko greznico. Treba pa je vseeno priznati, da ima kritika svojo moč, svojo imanentno moč, ki ne izvira iz nje same, pač pa iz narave medija, ki ga uporablja. Ali bi se bilo zatorej treba časopisov, revij, televizije in drugih medijev resnično polastiti z državnim udarom, kot o tem razmišlja Adriano Spatola, zgolj da bi se preprečilo mešetarjenje s poezijo? Ob tem, da so mnogi kritiki stanovsko-verno prepričani v odrešilnost svojega početja, čeprav ob tem delajo ravno nasprotno? Eni se spotikajo sami ob sebe, drugi ob svojo »morsko bolezen«.

Zaradi tega in pa pragmatičnega odnosa do delovnega časa in naglih rezultatov dela je kaj lahko razglasiti pesnika za *najpomembnejšega tehnologa mejnega dogajanja poezije*. In spet bi ta trditev po svoje zdržala ugovarjanja, če ne bi bil povsem prezrt vsebinski vidik tega mejnega dogajanja, kajti nisem prepričan, da gre v Zagoričnikovi poeziji le za poezijo forme in nič drugega.

Vendar nazaj k prenosu in k tistemu gibkemu tkanju, ki se imenuje pesniško tkivo. A. Debeljak je pravilno opozoril, da gre v Zagoričnikovi poeziji za eksplozijo v samem izvornem pesniškem tkivu. V kakšnem smislu? V tistem, ki vrača jezik nazaj k izvornemu *langue* in *parole*? Jezik ni več sredstvo ukazovanja in posiljevanja samega sebe in njegovih uporabnikov, pač pa je očiščen pritiklin (*»zid se drobi/pobegli so nevarni kuščarji/vse je izsušeno in snažno«* – 6311), brez videzov, ki mu ne pristojijo in mu niso po meri in na-

menu, zopet v svojem prvotnem oblačilu. Tako besede govorijo in spregovorijo v zadovoljivi meri same zase in so v tem primeru resnično samo-zadostne in samo-stalne. Osvooboditev jezika je torej pogoj za osvoboditev človeka. Samostalnik nosi v sebi samo svojo sporočilnost in je odrešen vsake pristranosti, kajti njegova neprizadetost in nevtralnost je bila od njegovem rojstvu neoporečna. Naj se mu torej pridruži pridevniška organizacija.

Zagoričnikov jezik ni pravzaprav nič posebnega, je pač jezik, kakršen med drugim jezik tudi lahko je, med vsemi drugimi jeziki, jezikovnimi vrstami, nivoji in področji. Gotovo pa ne moremo zanikati dejstva, da je med drugim pesnik tudi ustvarjalec, stvarnik jezika, kakor je ves čas skozi zgodovino jezika tudi bil in kakor bo tudi po njegovem izginotju izginil tudi jezik, skupaj s človekom, razeri morda kakšnega ducata klinopisnih ostankov.

Koliko je zdaj Zagoričnikov jezik nenavaden, je bolj vprašanje naše odprtosti in sprejemljivosti. Dejstvo je, da moramo ob branju njegove poezije sprejeti tudi njegov jezik, saj je sicer ne moremo brati. Njegov »prenos« pa nam pravzaprav omogoča sestop v njegovo pesniško ozvezdje, ki pripada pesniku in nam.

Denis Poniž pravi, da »prav Zagoričnikova poezija, ki je nenehno dobesedno na konici razprtosti pesniškega jezika... je namreč nenehno bogatila in vztrajno presvetljevala sodobni pesniški jezik.« Vendar, kadar se Zagoričnika označuje kot najpomembnejšega tehnologa mejnega dogajanja poezije, se običajno misli le na del njegovega pesniškega opusa, na njegove tehnopoetske izpeljave, kot so ciklus *Protitok* ali pa vizualne rešitve.

Dejstvo je, da je Zagoričnikova jezikovna izpeljava stroga, tako po svoji semantični kot po sintaktični strani. Stroga je tudi takrat, ko se nam zdi, da si dovoljuje popolno svobodno gibanje znotraj jezika. Znotraj eksplodirane sintakse, ko postane absolutna entropija pravilo, se rotirajoče razbijajo še besede in ostane nam le zapis, ki ga po prepoznavnih znakih lahko sledimo od leve proti desni in od zgoraj navzdol, lahko pa tudi v nasprotni smeri. Od tega stanja, ko postane jezik sam svoj gospodar in hlapec in ne pripada nikomur več, se nam razkrije njegova univerzalnost in doslednost v pokrivanju Videza in Niča. Tako nam lahko ti znaki tudi največ povedo, kar nam jezik lahko pove. Več pove lahko samo še bel list papirja, ki predstavlja skrajno mejo popolne odprtosti, največjega zmagoslavja jezika, predstavlja Valeryjevo sonce, ki nam zakriva božanski Nič, kakor tudi brezčasje in brezprostorje, do konca izpolnjeno z Ničem, torej z bistvom. (*»Ta nič se navsezadnje izkaže kot neko bistvo, celo kot smisel, kot prostor njegove lastne postavitve... Nova revija 12/1295«*).

Če smo pri branju pesmi bolj ali manj primorani, da sledimo njeni linearni postavitvi in jo zato »pobiramo« od leve proti desni, pa se ta linearnost razprši in ne obstaja več pri vizualnih projektih. Napredovanje za stopnjo više, v širši pesniški prostor, ne pomeni le sestopa na novo zemljo, pač pa povsem novo branje, kjer izrazito izstopa nov način sprejemanja sporočila prek povsem novega medija. S tem se angažiranost poezije same poveča, poveča se njena moč, družbena, politična moč. Zato ni zgolj naključje, da je veliko vizualnih projektov – ne samo Zagoričnikovih – tudi politično-motivacijsko zastavljenih. Sam avtor v intervjuju z Jožetom Horvatom (Nova revija 12) v tem smislu omenja njeno internacionalno komunikabilnost.

V nadaljevanju bi se omejil le na *Sveder*, kot izbor Zagoričnikove poezije, in na posamezne jezikovne znake, ki nam omogočajo sestop v njegov svet poezije, v katerem se grožnja skorajšnje kataklizme spreminja v napovedani zanesljivi prihod.

Kratka znakovna analiza zrcali vse prej kot kakšno veselo razpoloženje, ki ga avtor mimogrede ironizira v pesmi *Quam pulchra es* (*»smo veseli in zdravi ljudje«* – 6301). Od te prešerne razigranosti in rdečeličnega zdravja nam je kaj malo ostalo, pot do ponovne vr-

nitve v brezbrizna razpoloženja pa ne vodi prek medicinskih ustanov in vaških veselic, pač pa lahko predpostavimo, da prej prek ponovnega risorgimenta in rinascimenta.

Prostor in čas se pojavljata kot zaključena relativizirajoča energetska kategorija. Avtor se *potaplja skozi prostor* (52) v *oddaljene prostore daljnih časov* (53). Lahko je ugotoviti, da je *prostor za mizo (je) za omaro* (78), kam dalj nam ni dano priti, kajti pomirjeni naj bomo s svojimi spoznavnimi omejitvami. Meja prostora in njegovo raziskovanje nista niti toliko pomembna kot druga kategorija, brez katere ne gre – brez časa. Tu se Zagoričnik postavi proti videzu časa kot kategorije večnosti. (Res je, da glede tega obstaja skladnost z Dantejevo konstelacijo vic in pekla, kjer je v slednjem neobhodna komponenta peklenških muk tudi njihovo trajanje v večnost, medtem ko purgatorij zaradi svoje časovne omejitve ponuja določeno upanje. Na tej podlagi bi se dalo sklepati, da nam naš prostor in čas v Zagoričnikovem svetu ponuja vendarle samo purgatorij in – na vso srečo – ne pekla.) Čas je luknja (*takšna luknja je čas* – 42) v katerem naj bi nekaj trajalo (*bi nekaj trajalo v času* – 45), (*bi traja v času* – 45). Treba je *pristati na čas* (11) in *skozi čas* (19), kajti *čas hiti* (27). Tako *greš skozi čas kar greš* (84) ob tem pa pesnik ugotavlja, da ni *ustavil časa* (38). Mimoidočega so-potnika čas so-časno potrjuje (*moj čas te potrjuje* – 50). Vendar, *kratka je mera tvojega časa* (65) in *skozi svoj čas* (86) – katerega lahko le komično prekine čas *ogleda* (85) – je tvoje trajanje odmerjeno (*po meri svojega časa* – 87), pa je tvoj napor le eno cenjenih ničevih naprezanj sredi prazne luknje, ki v nas zeva, ne da bi nam dala vedeti, kaj se skriva za njo. Samoprevara v času, ki se nam v svojem videzu kaže kot brezmejna dobrina (kot zrak, voda), se nam analogno drugim brezmejnostim pokaže kot temen zid nad črno luknjo. Vendar kljub temu *kar množimo svoj čas* (6304). Protitok pokaže na čas kot kategorijo v pojemanju, kajti vsepovsod zavlada časovna stiska. Pojavi se časovna kriza brez time-outa. Čas ne ostane v svoji svežini in neizmernosti, pač pa je pokvarljiv (*čas v njegovih pljučih je gnil* – 6295) in se sreča s svojim nasprotjem, mirovanjem, preden se sesuje sam vase (*čas in nečas* – 6295). Pogostnost te znakovne kategorije znotraj *Svedra* (frekvenca 40) kaže na enega od centrov, do katerega se razmejujejo odnosi drugih kategorij.

Bolj kot čas sam pa znotraj poezije svojo (do)končnost razvijajo druge kategorije in s tem implicitno kažejo na Zagoričnikovo pojmovanje časovne iztrošenosti. Pridevniška vrsta, ki se začena z znakom *poslednji* in se nadaljuje prek kvalitetne definitivnosti (*pozni, skrajni, dokončni*) do *zadnji*, ima frekvenco 19, kar nakazuje približevanje končni perfektnosti in definitivnosti našega bivanja: *poslednja je neizogibnost* (11), *delitev* (30), *hori-zont* (32), *blagoslov* (50), *datum* (52), *rakev* (54), *pot* (77), po kateri se sprehodi rakev po *blagoslovu, talci* (6292), ki se še niso rodili, *uklon* (10), da bi zaključil – *poslednja sodba je vsakdanja* (9).

Dežela daje videz zapuščenosti, z nje odhajajo znaki preostalega življenja. Življenje se je do-živelo. *Gozd je gol* (40) z golimi in golorokimi telesi (94), z golimi vejami (65). Sredi nje ga se vzpostavlja *golo preživljanje* (36) in *gole težnje* (19). Na dlani pesnika je *suha struga* (30), *wc odnaša seme po savi* (6307), *tla so presušena ali preblatna* (47), *na dnu suhih strug* (6287) zevajo suhe oči. Nam kaže v trenutku, ko je svet *razdeljen na svetove* (9) in *po kosih* (6289), *čakati na boljši svet* (6288)? Mar naj svoje čakanje napolnimo z upanjem in praznino?

Praznina je izpolnjena s praznino (18), *nebo je prazno* (22), okrog nas je *prazno prgišče videza* (46), ostajamo praznih dlani (48), medtem ko se vrč, ki je bil prenapolnjen (s praznino?), prevrne in *ostane prazen in razbit* (6292). Spremlja nas *naš vsakdanji nič* (13), *vsakdanja sedanost in jutrišnjost* (94) se anemično vzpostavlja v iztrošenosti časa in prostora. *Skozi deželo divjajo vsakdanje vojske krušnega ubijanja* (6299), *upanje se razpase kakor kuga* (42). In zato, ker v tej stiski človek še naprej ostaja v bednem gnanju za profitom – čeprav *sava rodi mrtve ribe* (6307) in je potop torej pred vrati – požrešnost (sredi prihajajočega pomanjkanja?) pa ni obrzdana, *nesnažno zveni nenasitnost sveta* (99).

Živa bitja, ki najbolj neposredno kažejo znake življenja, simbolizirajo postopno pojemanje. Med njimi so podgane, mačke, miši, psi, ki slastno ližejo usmrajene besede (27), medtem ko so izginili nevarni kuščarji (6311). V vodi so pijavke, mrtve ribe, Sava se spreminja v slovenski Stiks. Na bednih ostankih nekdanje reke ni opaziti čolnarja, vse je temeljito zastrupljeno in dognano do poslednje nekoristnosti. Insekti, troti, kobilice in gnide bolj spominjajo na obade in ose iz tretjega speva Pekla, ki ljudem »rigavan (lor) di sangue il volto, che, mischiato di lagrime, ai lor piedi da fastidiosi vermi era raccolto (Inf. III/67–69)«. Ptice ne prinašajo nikakršnega razpoloženja, pač pa so bolj podobne peklenskim harpijam (*ptiči bledih kljunov* – 74), med semitskimi plazivkami se potuhne volk, zveri se še poslednjič poženejo za svojim veseljem, nekje se redi zamejena živina za takojšnjo uporabo.

Niti barve ne morejo prepričevati optimizma, čeprav je zelena največkrat omenjena (11), kajti sestavlja se z drugima dvema hladnima barvama – črno in belo. Imamo zanimiv barvni spekter, v njem črno sonce (11) in zeleno sonce (47), zeleni plamen (39) in zeleni ogenj (39), gozd belih črnih in zelenih teles (94), belo kožo privida (30), belo puščavo (6312). Zeleni ogenj dreves in rastja se ne postavlja kot kipeče življenje v ekspanziji, pač pa predvsem kot ogroženost biokrvotoka, pojevanje sape, utrujenost, postopno izginevanje. Nove oblike trajanja (17) se kažejo kot iluzorne rešitve.

Pred kolektivnim samomorom je samozaščitno sredstvo upanje, ki se razvija v pot, potje, brezpotje, potovanje. *Upanje kakor da bi bilo marija* (49) se prikaže kakor odrešilna fatamorgana. Umetnost v samoslepljenju vzdržuje moralo na najbolj primitivni, telesno-senzualni ravni (*upanje se razpase kakor kuga* – 42). Pot se spreminja v križevpotno blodnjo, za katero ne vlada nikakršno zanimanje več (v katerem oziru si rabelj v katerem žrtev – 67), trpljenje se spreminja v vsakdanjo delovno dolžnost (*poslednja sodba je vsakdanja* – 9), človek ostaja nesmrten v smrtnosti (6288), v kateri sta svoboda in smrt (!) dvojno bogastvo (6302). Preživetje se vzdržuje na komaj razvidnih latentnih znakih, namenjeno je redkim (*ostale bojo samo ptice z lepim glasom in prilagojenim perjem* – 54), boj za preživetje se pokaže v vsej grozljivosti in zahrbtnosti (*škrge doslej prikrite se veselo razcvetajo* – 6290). Uspela bodo torej le bitja s prilagodljivo ali dvojno moralo. Odhajanje na pot do ponovnega prihoda s poti se izkazuje skozi naše ravnanje le kot resno sizifovsko opravilo, ki mu dodajamo zadnje ostanke človeškega dostojanstva. Na tej sledi, na sledi za odločilnim aritmetičnim logosom, ki naj bi razkrinkal univerzalni videz Niča, nas v vztrajanju (*pot navzgor vodi po poti navzdol* – 23), – kljub temu da se nam pot vseskozi sprevača v zanikovanje same sebe (*in ni res da je pot navzgor in pot navzdol* – 49) – ne ustavi niti spoznanje, da smo do konca prehodili poti zamana (47). Tudi ta znak (pot) je zelo frekventen (38) in se v derivatnem odnosu navezuje na čas (40).

Resnica nam ostaja *prekleta* (50) in *nedoumljiva* (28), čeprav se ne izmika (41). Vse ostaja lažno v svoji resničnosti (6291), ljudje si še naprej le lažejo z resnico (6305). Okrog nas je v bujni rasti le nič (frekvenca 24), ki v nič izteza svoje veje (22). Nebo (frekvenca 26) je izgubilo oporo (17) in teži navzdol (6297). Sonce zgolj zavaja da je luč (24), kajti luč ugasne (42) in svetloba umre (42). Sredi osvetljenega prostora in časa vseskozi tavamo v temi.

Vse se sprevača v narekovani, administrativni kanibalizem. Zločin se kaznuje s tem, da te požrejo boljši (56), prepuščamo se ljudožerstvu in konjederstvu (6300), umiranje je brez bolečin (*Slišal sem, da tisti, ki pade, sam daje svoje roke pobesnelim gobcem, da pri tem ne tpi in ne čuti bolečine, ampak gleda z zanimanjem* – 94). Na večer pred našim potopom pospravimo še nekaj zalogajev svežega mesa. Obsodba kanibalizma postaja ena osrednjih tem Zagoričnikove poezije, mimo omenjene zbirke jo očitno nakazuje še *Potop, Ta grenka človečina, Anti Olympic Games*...

Manj tveganja je v trditvi, da se v omenjenih pesmih bolj izkazuje zaskrbljenost in pesimizem, katastrofičnost bližajočega se konca kot pa nasprotno. In tako, kot pravi avtor

v intervjuju (Nova revija 12), prihodnost pripada sama sebi, kajti mi ne vemo, ali bodočnost sploh bo. Pesnik pač še naprej ostaja »sul cuor della terra, trafitto da un raggio di sole.«

Se res noči ali pa se nam tako le zdi?

Tone Perčič

Univerza Karla Marxa v Leipzigu

Literatura

Franci Zagoričnik: Sveder, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1983.

Franci Zagoričnik – Tatjana Cvejin: Kriterij znamenja, Biblioteka znaci, Centar za kulturno djelatnost, Zagreb 1983.

Nova revija 12, 22/23.

Alfonso Berardinelli – Franco Cordelli: Il pubblico della poesia, Lerici, Cosenza, 1975.

Aleš Debeljak: Antologijska zbirka Francija Zagoričnika Sveder, RTV Ljubljana, 5 knjižnega trga, 1. 2. 1984.

RTV Ljubljana, Radijska šola za višjo stopnjo, Sodobna slovenska lirika: Franci Zagoričnik, 29. 12. 1983.

Franci Zagoričnik: Vsak takšen govor o poeziji.

Marijan Kramberger: Oblačila slovenskih cesarjev, Založba Obzorja, Maribor, 1982.

Knjiga 84/1.

Literarnozgodovinsko gradivo

MED UGOVORI IN ODGOVORI (3)*

4. »Kdor umre za domovino, je živel dovolj«

Besede na začetku našega prispevka o partizanu in pesniku Ivanu Robu stoje v zapisniku, ki so ga sestavili okupatorjevi vojaki in poveljnik karabinerjev v Novem mestu, vključene pa stoje tudi v aktu, izdanem v Ljubljani, s katerim se določa skupina partizanov za ustrelitev. Med partizani je tudi Ivan Rob.

Italijanski zasljevalec v svojem aktu o zajetju in aretaciji Ivana Roba dne 24. januarja 1943 zapisuje Robove besede v italijanščini: »Chi per la patria muor', vissuto e assai.« Zapisnikar ob te besede pristavlja, da je z njimi izrazil prezir do usode, ki ga čaka.

Rob je navedene besede izrekel ob aretaciji na Dolenjskem, ko so ga okupatorjevi zasljevalci zasljevali. Tako pravi tudi VII. knjiga Zgodovine slovenskega slovstva, izdala Slovenska matica. Napačno prisoja izjavo Ivanu Robu Filip Kalan v svoji knjigi Veseli veter, v prvi in drugi izdaji. Po Kalanovem zapisku naj bi bil Rob navedene besede izrekel v trenutku pred smrtjo, pred ustrelitvijo; verz je zabrusil Rob vojakom italijanske eskorte med zasljevanjem, preden so ga ustrelili (116). Isto vé povedati Igor Torkar v knjigi svojih spominov pod naslovom Deseti bratje: Rob je izrekel citirane besede »smrti v zobe, tik pred smrtjo, ko si je z njimi v minuti pred smrtjo pomagal na drugi svet z zlahtnim navnim vzklikom«.

Morala Robovih besed pa je povsem druga. To niso besede, ki bi jih bil izrekel ustrahovan partizan tujim sodnikom. V resnici je bil sodnik slovenski borec: z drzno samozavestjo

* Po pomoti smo izpustili št. 4 in 5, ki ju zdaj objavljamo. Avtorju in bralcem se opravičujemo.

potrjuje svoje dejanje in zastavlja svoje življenje. Rob je eden najčistejših likov v našem osvobodilnem boju.

Ne vemo, odkod so se zasidrale slovite besede o smrti za domovino v Robovo zavest in čustvo. Besede so zanesli na slovenska tla italijanski vojaški oddelki, ki so zasedali Primorsko po prvi vojni in zasedli del Slovenije 1941. Zanosne verze vojaške pesmi so prepevali italijanski vojaki, brali so jih v šolskih in propagandnih knjigah primorski Slovenci – takó so se mogle usidrati v srce tudi Ivanu Robu, ko je, še ne vojaški obveznik, prihajal na svoje Tolminsko in v letih, ko so prišli tuji okupatorji, tudi v Ljubljano.

Robove besede o smrti za domovino izvirajo iz italijanske vojaške pesmi, ki je ponarodela v minulemu stoletju, ko so se italijanske dežele, postopoma, a vztrajno oblikovale v zedinjeno Italijo. Robove besede so del štirivrstične kitice arije v operi *La Donna Caritea Regina di Spagna* (Dona Karitea, kraljica španska). Pesnik libretist je Pola, skladatelj opere Mercadante. Opera je bila uprizorjena v Benetkah 21. februarja 1826. Verzi v 9. prizoru I. dejanja so se prvotno glasili:

*Chi per la gloria muor',
vissuto e assai.*

Opera je pela slavo borcem za svobodo. Zarotnikom in borcem je govorila o boju za osvobojenje izpod burbonskega in avstrijskega jarma. Mladi rod, ki si je zapisal na prapor boj za zedinjenje Italije, je prvotne besede o smrti za slavo kmalu zamenjal za geslo svobode, tako da je prvi verz kmalu pel: »Chi per la patria muor'« in se v novi verziji kot ogenj razširil po Italiji.

Pesem je sedaj pela:

*Chi per la patria muor',
vissuto e assai;
la fronda dell' alor
non langue mai.*

V slovenščini pravi pesem:

*Kdor za domovino umre,
je živel dovolj;
lovorov venec
ne uvne nikoli.*

V tej verziji je pesem doživela tudi naš čas, tudi v okupirani Sloveniji.

V spremenjeni obliki je nacionalna pesem iz začetkov mlade Italije, še pred sredo 19. stoletja, doživela svoj ognjeni krst že v prvih bojih mlade Italije. Brata Attilio in Emilio Bandiera sta v okupatorjevi ječi slišala za svojo obsodbo na smrt in sta, po ljudskem pripovedovanju, navdušeno zapela pesem o častni smrti za nacionalno svobodo. Na strelišču sta pred smrtno salvo vzkliknila domovini: »Evviva Italia!« Njuno junaško smrt je raznesla po Italiji citirana pesem.

Fotokopija akta o usmrtnitvi, Ljubljana v *Ilegali*, III knj., s člankom D. Moravca; zbornik slavnikh rekel in izjav, ur. Fumagalli: *Chi l'ha detto*, Milano, 1942; *Enciclopedia Italiana*; II novissimo Melzi: *Dizionario italiano*, 1942.)

5. Gimnazija kneza Koclja v Murski Soboti

V desetletju pred drugo svetovno vojno so se prehitevali prevrati, spremembe meja in držav, kakor pogubna povodenj je nemški nacizem vihral po Evropi, padala so v suženjsko odvisnost dotlej svobodna ljudstva in razpadale državne tvorbe, sad stoletnih prizadevanj in obljube varne svobode. Košček državnosti smo v Jugoslaviji uresničevali tudi Sloven-

ci, sicer brezobzirno razparcelirani med sosede Nemce, Italijane in Madžare. Nacistično morje je 1935 zaplavilo Avstrijo – in v njej slovensko Koroško. Hitler je napovedal brezobziren konec državi Čehov in Slovakov. Republika Češkoslovaška je razpadla v nacistični protektorat Češko-Moravsko in liliputansko Slovaško, od katere so si po svoji volji trgali Madžari jug in vzhod. Zahodni rob Prekmurja in njegovo vzhodno in severno obrobje so zaplavljal nacistične nemške in horthyjevske horde.

Kaj bo s teboj, ti zemlja prekmurska, smo se spraševali v profesorskem zboru v Murski Soboti. Naša naloga je bila gojiti ljubezen do domačije, do slovenskega jezika, do njegovih nosilcev. Osnovna naša misel je bila: Naj se ohrani, po Prešernovo, rod slovenščine cele, naj živi v bratski skupnosti država Jugoslavija, naj ostanemo zvesti Slovanom Čehom in Slovakom, ki jih je že zadela zla usoda germanskega zasužnjenja. V takem razpoloženju sem prijateljem v zboru priklical v spomin postavo kneza Koclja, katerega ime naj zasije na čelu soboške gimnazije.

Ko je naša Karantanija padla pod nadvlado Bavarcev, se je središče slovenske svobodne države preneslo v Spodnjo Panonijo. Kneževino, ki jo je ustanovil slovaški državnik Pribina, je nasledil njegov sin Kocelj, zadnji samostojni slovenski vladar v 9. stoletju. Spodnja Panonija je segala od Blatenskega jezera s središčem v Blatenskem kostelu do Ptujskega polja in Pohorja. Današnje Prekmurje je bilo njen bistveni sestavni del, obsegajoč prostor od Rabe do Drave. Staroslovenski rokopisi, svetni in bogoslužni, posebno življenjepisa Konstantina in Metoda, ne govorijo o nobenem slovanskem knezu s takim spoštovanjem in s tako pohvalnimi besedami. Solunska poslanca Konstantin in Metod, ki sta prišla v veliko Moravo in od tam v Spodnjo Panonijo, nista bila krščevalca slovanskih rodov v prostoru Srednje Donave, ampak pravna, organizacijska in diplomatska odposlanca velekulturnega Bizanca. Njuno delo je pomenilo utrditev državne, politične in kulturne samostojnosti Slovanov na Moravskem in v Panoniji. Najbrž je Metod v sodelovanju s Kocljem sestavil Zakon sudnij ljudem, najstarejši slovanski pravni spomenik. Kocelj je v celoti podprl solunska brata v njunem prizadevanju, da izoblikujeta samostojno cerkveno organizacijo – neodvisno od bavarskih cerkvenih oblastnikov v Salzburgu in Passau. Staroslovanski jezikovni spomeniki pravijo o Koclju, da je vzljudil slovenske knjige in podpiral samostojno slovansko ustvarjanje. Germanski nasprotniki Konstantina in Metoda, pišejo staroslovenski spomeniki, so Koclju zaradi njegove državne in cerkvene politike naravnost grozili, da »mu ne bo dobro«, če ne spremeni svoje poti. Kocelj je vladal kratek čas, 861–876. Smrt ga je zatekla v bojih z Germani. Z njim je propadla zadnja samostojna slovenska država, kneževina Spodnja Panonija. In Prekmurje je potem živelo pod tujo vladavo do priključitve k Jugoslaviji, tisoč let.

Misel o poimenovanju soboške gimnazije po Koclju je vsebovala poudarjeno idejo slovenske državnosti. Ta ideja naj bi postala bistvena poteza naše nacionalne zavesti. Dalje: naj pride s svetovnim viharjem karkoli nad slovenstvo, vsebina Kocljeve državniške in državne dejavnosti bodi vsebina tudi sodobne slovenske politične volje. Kocljevo delo za ljudski jezik na državnem in cerkvenem področju mora biti vsebina moderne vzgoje. Delo za ohranitev in svobodno življenje rodnega jezika je cilj najširše skrbi slovenskih izobražencev in njihovega ljudstva. Slovenstvo naj živi povezano s svetlimi ideali svobode vseh slovanskih narodov.

Leta 1937 je sklesal Tine Kos iz kamna kip kneza Koclja, ki je bil namenjen kot manifestativen spomenik za nišo v Narodni skupščini v Beogradu. Podoba kneza Koclja v Kosovi zamisli je bila po osvoboditvi kot priloga vstavljena v slovensko čitanko za IV. gimn. razred; umetniški in nacionalni komentar ji je na hrbtni strani napisal France Stele.

Leta 1938 je dr. Franc Grivec izdal knjigo Slovenski knez Kocelj, kjer je v najširših potezah izoblikoval postavbo kneza Koclja. Ilustracije S. Pengova so iz knjige napravile naravnost krasotno izdajo.

Tudi objava drame Kralj Svetopolk slovaškega dramatika Ivana Stodole v Mladiki in nato (1936) v knjigi je bila vključena v čas. Liki solunskih bratov in Svetopolkovih sinov so potrdili parabolo, obče znano iz Aškerčeve pesmi.

Stodolova igra je bila prvo slovaško dramsko delo na slovenskem odru. Igrali so jo soboški gimnazijci v prevodu svojega profesorja 18. in 19. 3. 1937. Bila je to manifestacija za idejo o poimenovanju soboške gimnazije po zadnjem slovenskem svobodnem, samostojnem knezu.

Januarja 1938 je misel, ki je izšla iz proforskega zbora, javnosti razglasilo Muzejsko društvo v Soboti. Ministrstvo za prosveto je predlog sprejelo in potrdilo: šola je dobila ime Državna gimnazija kneza Koclja v Murski Soboti. Dokumentarno gradivo o tem je 1941 v ognju uničila madžarska okupacijska vojska. Letni poročili za šolski leti 1938/39 in 1939/40 sta izšli pod naslovom Gimnazija kneza Koclja, tretji letnik zaradi vojne ni zagledal belega dne. (Zgodovina Slovencev, 1979, 147 sled.; tednik Murska krajina, v dneh pred uprizoritvijo Kralja Svetopolka 1937; tednik Novine 6. 2. 1938; Trnjeva pot Kocljeve gimnazije, SN 10. 6. 1939.)

(Knjiga Prekmursko šolstvo, ki sta jo napisala M. Kokolj in B. Horvat, nič ne vé o poimenovanju soboške gimnazije. Spominski zbornik Petdeset let gimnazije v Murski Soboti ne omenja uprizoritve Stodolove drame Kralj Svetopolk.)

Se bo nadaljevalo

Viktor Smolej

Ljubljana

Slovenščina v javni rabi

BROD, BRODARSTVO IN ŠE KAJ

V času prvega Jezikovnega razsodišča smo razpravljali tudi o ustreznem poimenovanju za deskanje ali jadranje na deski. Ob tem smo dobili dopis, ki me je osupil: poslala ga je Brodarska zveza Slovenije. Da bi imeli brodarji (brodniki?) svojo zvezo, se je zdelo komaj verjetno, in kajpada se je potem izkazalo, da je s tem v resnici mišljena ladjarska zveza, le da nima tega imena. In sredi avgusta 84 sem našel še v mariborskem Večeru, da bosta na svetovno prvenstvo v 'motonavtiki' odpotovala člana mariborskega 'brodarskega' društva Sidro.

Taka imena so pač preostanek iz časov, ko smo si brez izbire izposojali izraze pri slovenskih sosedih, pa čeprav smo imeli za stvar domač izraz. Besedni družini ob izrazih *brod* in *ladja* sta se nam potem v izrazju brezupno pomešali, in šele novejši čas vrača slovenskim izrazom mesto, ki jim gre. Zanimivo je polistati po besednjakih in jezikovnih priročnikih in poiskati ta gesla, pred nami se bo odprlo majhno poglavje iz zgodovine jezika.

V slovenščini pomeni *brod*, ki prihaja od glagola *bresti*, pač najprej plitvino na reki, kraj, kjer je mogoče vodo prebresti. SP 62 pravi tudi »prevozen kraj čez reko«, malo nerodno izraženo, vendar razumljivo. Naslednji pomen je potem še »prevozni pripomoček«, torej brod, kakršnih je bilo nekoč na naših rekah veliko, nekaj malega pa jih je še preostalo. S pomenskim prenosom lahko rečemo *brod* še čolnom in manjšim ladjam, ki *stalno* vozijo čez prekope, morske ožine in podobno, zmeraj pač od enega brega k drugemu, kakor rečni brodovi. V skrajnem primeru je torej »brod« lahko tudi ladja, vendar dobiva to ime po svoji nalogi, ne kot plovilo nasploh.

No, tistemu, čemur Slovenci pravimo *ladja*, in za Slovence izraza pač ni treba razlagati, pravi srbohrvaščina *brod*, in naši predniki v 2. polovici 19. stoletja so si to besedo vzeli v enakem pomenu kar k domači *ladji*. Tako ima Pleteršnikov slovar (1894) pod geslom *brod* kot 5. pomen navedeno še »das Schiff«, po srbohrvaščini, kakor pripominja. Kako široko je tedaj še segalo izposojanje, vidimo po tem, da ima slovar naveden še kup izrazov enakega izvira, od katerih je danes večina pozabljena: brododelec, brodolov, brodolovec, brodonosen; deloma se rabita še brodolom in brodovje, brodolomca pa Pleteršnik še nima. Pri geslu *ladja* sledijo v tem slovarju domači izrazi: ladjar, ladjarnica (= ladjedelnica), ladjedelec, ladjedelnica, ladjelom, ladjelov, ladjevje (nekaj drugih sem izpustil, ker se ne rabijo ali pa za naš namen niso pomembni).

Malo pozneje je izšel Levčev Pravopis (1899). Ta ima v slovarskem delu prav malo izrazov, *broda* sploh nima, seveda tudi izpeljank ne, pri geslu *ladja* pa ima tudi ladjarja in ladjelom, poleg ladjišča. Drobní Brezníkov Pravopis iz l. 1920 prav tako nima besede *brod* (in njenih izpeljank), ima pa *ladjo* in ladjevje. Seveda iz teh omemb ali neomemb ne moremo sklepati kaj dosti. *Brod* v pomenu *ladja* se je v tistem času najbrž še precej uporabljal. Gustav Šilih v svoji mladinski povesti »Nekoč je bilo jezero«, ki je izšla l. 1921, dosledno uporablja samo *brod*. Pozneje pa je gotovo spet prevladala *ladja*. Naš naslednji Pravopis iz l. 1935 ima brez razlage gesli *brod* in brodolom, pri geslu *ladja* pa cel kup izrazov, med njimi ladjevje. Vendar nima več ladjeloma, in to daje misliti, da se je tedaj uporabljal (samo še?) brodolom, medtem ko je bil ladjelom pozabljen. Ladjevje pa se je verjetno še rabilo poleg bolj razširjenega brodovja. (Izrekam res bolj domneve, a za tisto, kar želim povedati, znanstvena raziskava ni potrebna.)

Pravopis iz l. 1950 ima ob geslu *brod* brodovje, pri geslu *broditi* izraza brodolom in brodolomec, pri geslu *ladja* pa med drugim ladjevje, vendar ne ladjeloma. Pravopisu iz l. 1962 se je zdel *brodolom* že tako domač, da mu je dodal še prenesene pomene »pogin, nesreča, poguba, zlom«; ima tudi *brodolomca* kot »ponesrečenca z ladje« (še čudno, da ne »iz broda«, če je že »brodo-lomec«!). Nima pa *ladjeloma* in potem seveda tudi *ladjelomca* ne, čeprav smo videli, da je bil vsaj ladjelom zastopan v več prejšnjih priročnikih.

Pa današnji Slovar slovenskega knjižnega jezika? Pri geslu *brod* je poleg pravilne slovenske navedena celo še raba v pomenu ‚ladja‘, resda z označbo ‚raba peša‘ – menim, da je že povsem opešala, le kdo bo danes še zapisal *brod*, misleč na *ladjo*? In pod geslom *brodar* je poleg običajnega pomena ‚brodnik‘ zapisana še razlaga: »podjetje, ki se ukvarja s prevozi po morju«, in zgled: »naš domači brodar Splošna plovba« – rad bi vedel, kolikokrat je bila beseda že zapisana v takem pomenu, saj je kvečjemu prispodobna. Geslo *brodarstvo* ima kot svoj drugi pomen navedeno (»redko«) pomorstvo, plovba. *Brodolom* je pojasnjen kot »uničenje, potopitev ladje na morju« – »potopitev« bi že držalo, »uničenje« pa gotovo ni prava razlaga; in tudi »potopitev« ne pove, ali se ladja potopi sama ali jo potopijo drugi. Kot knjižni, ekspresivni pomen je navedeno »velik in odločilen neuspeh, propad«. Slovarniki bi bili izraz lahko pojasnili tudi z *ladjelomom*, pa se ga očitno niso domislili. Pač pa v 2. knjigi *ladjelom* pojasnjujejo enako kakor *brodolom*, dodali pa so še razlago ‚brodolom‘. Ekspresivno jim beseda pomeni isto kakor *brodolom*. Slovar ima *brodolomca* (»kdor doživi brodolom«), nima pa *ladjelomca*, malo nelogično, če že ima *ladjelom*. Ampak *ladjelomca* najbrž ni bilo v izpisanem gradivu. *Brodovje* je pojasnjeno z ‚ladjevjem‘, očitno pa ima geslo *ladjevje* v besednjaku prednost, saj so poglavitna pojasnila ob njem: 1. vse ladje kake države, 2. ladje s skupnim namenom in pod skupnim poveljstvom, s številnimi zgledi rabe.

Kako naj danes gledamo na te izraze? Menda je upravičena želja, da izražanje, kolikor je mogoče, poenotimo ob izvirnih slovenskih izrazih. Razvoj sam je šel v to smer: brž ko so se nekateri pišočji zavedeli neubranosti med temi izrazi, so se povrnili k domačim. Se-

veda pa navada, ena najmočnejših sil v jeziku, deluje enako močno pri dobrih kakor pri slabih pojavih. Zato se je marsikomu upiralo, ko smo nekateri začeli pisati *ladjevje* namesto *brodovje*, in sam sem doživel, kako se je kar dober prevajalec upiral taki spremembi v svojem besedilu. Ker pa ima stvar vendarle svojo logiko, se je izraz *ladjevje* v enem ali dveh desetletjih močno uveljavil in do danes že močno spodrnil nelogično rabo ‚brodovja‘. Kdor pa reče *ladja* in *ladjevje*, bo moral prej ali slej reči tudi *ladjar* namesto ‚brodar‘, pa tudi *ladjelom* in *ladjelomec* namesto ‚brodolom‘ in ‚brodolomec‘. Da so se izrazi *ladjar*, *ladjevje* in *ladjarstvo* že precej prijeli, pričuje recimo daljši članek Nade Mavrič, ki sem si ga izrezal iz nekega našega lista (ne vem več, katerega) dne 27. 4. 82. Pod naslovom »Ladjarstvo – podaljšana roka zunanje trgovine« piše avtorica med drugim: »Imeli smo slovenske ladjarje . . . smo v ladjarstvo vlagali manj . . . z zastarelim pomorskim ladjevjem . . . o vlogi slovenskih in jugoslovanskih ladjarjev . . . ladjedelniška industrija . . . večji delež od ladjarstva . . . Ladjarji dobro vedo, kakšno ladjevje potrebujejo . . . na pobudo Poslovnega združenja jugoslovanskih ladjarjev in ladjedelničarjev . . . o razvoju pomorskega ladjarstva . . . piranski ladjarji . . . Slovenci imamo morje, ladjevje, kakršno pač je, in v zadnjem času tudi zavzetost, da ladjarstvo postavimo na takšno mesto, kot mu gre.« Članek se tudi sicer odlikuje z dosledno rabo domačih izrazov.

Če postavimo ob ta članek neko poročilo iz Dela (z dne 19. 4. 1984), vidimo sicer v naslovu »Brodolomi na tekočem traku«, vendar v članku beremo, da so »pomorske družbe pretrpele velikanske izgube ladjevja in ljudi« in da se je potopilo toliko in toliko ladjevja. Sploh je izraz *ladjevje* v članku uporabljen velikokrat in brez izjeme, zraven pa sami ‚brodolomi‘. In vendar je *ladjelom* edina logična raba, če že imamo ladje in ladjevje. Rekel bo kdo, da v jeziku pač ni vse logično – seveda ni, ampak kadar je lahko, zakaj ne bi bilo? Povrhu izraz nikakor ni na novo narejen, izpričujejo ga po ugotovitvah Jožeta Stabeja star. (JiS XIV, str. 181) že stari besednjaki: Hipolitov, Pohlinov, Gutsmanov, Murkov in poznejši, kakor smo videli sami.

Brezupno zastareli sta potemtakem tudi imeni »brodarskih« društev v Ljubljani in Mariboru (in morda še kje). Edino pametno, če se prej ko prej preimenujejo v ladjarska društva.

Janez Gradišnik
Ljubljana

Zapiski

POLETNA ŠOLA SLOVENSKEGA JEZIKA V KRANJU

Letošnje Poletne šole,¹ ki je bila od 16. 7. do 10. 8. 1984, se je udeležilo 65 študentov iz trinajstih držav.² Glede na zelo različno predznanje slovenščine (od Ø do znanja narečja svojih staršev, v nekaterih primerih celo pokrajinskega pogovornega jezika)

¹ Poletna šola slovenskega jezika v Kranju, ki je namenjena predvsem srednješolskim otrokom slovenskih izseljencev in zdomcev, je sprejela prve študente poleti 1982. leta; njeni ustanovitelji so bili: Slovenska izseljenska matica, Filozofska fakulteta v Ljubljani, bivša gimnazija v Kranju, SZDL, Zavod za šolstvo SRS ter Republiški komite za vzgojo in izobraževanje.

² Te države so: ZDA, Kanada, Argentina, Avstralija, Španija, Francija, Italija, Švica, Avstrija, ZRN, Nizozemska, Anglija in Grčija. Največ študentov je bilo iz ZDA in Kanade (40 %).

so bili študentje razvrščeni v šest skupin. Delo z njimi je bilo precej naporno, oteževalo ga je tudi pomanjkanje učbenikov slovenščine kot tujega jezika, ki bi upoštevali takšno raznolikost³ (tj. nekako tri stopnje: začetniki, nižji in višji nadaljevalci).

Naloga lektorjev je bila usposobiti študente v eni izmed jezikovnih zvrsti, in to na vseh jezikovnih ravneh:

1) Zvrsti jezika:

a) socialne – študentje so se učili zbornega jezika, le v nekaterih primerih so bili opozorjeni na variante v splošnem pogovornem jeziku (npr. pri členku *da/ja*); učenje zbornega jezika je bilo pri začetnikih lažje, ker niso bili zvrstnostno obremenjeni, medtem ko je bila pri nadaljevalcih, ki so obvladali narečje/pokrajinski pogovorni jezik, potrebna nenehna protistava zbornega in pokrajinskega pogovornega jezika/narečja (tj. popravljanje predvsem glasoslovnih in oblikoslovnih posebnosti);⁴

b) funkcijske – težišče je bilo na praktičnosporazumevalnem jeziku, ob posameznih besedilih tudi spoznanje umetnostnega jezika (tega je bilo več pri nadaljevalcih);⁵

c) prenosniške – pouk je gradil predvsem na govornem jeziku (tudi branje), pisani jezik so začetniki spoznavali le ob domačih nalogah in narekih, pri nadaljevalcih pa je bil na pisanem jeziku nekoliko večji poudarek;

č) časovne – študentje so se učili le sodobnega jezika, nadaljevalci so se ob nekaterih besedilih iz začetkov slovenskega knjižnega jezika seznanili tudi z jezikom posameznih obdobij (npr. jezik 10. stol. ipd.)

d) mernostne – predvsem nevezani jezik, za popestritev včasih tudi vezani (npr. pri začetnikih otroške pesmi); sicer precej petja slovenskih narodnih pesmi.

2) Ravnine jezikovne zgradbe:

a) izrazna – učenje slovenske abecede, pri nadaljevalcih tudi nekaj osnovnih pravopisnih pravil;

b) glasoslovna – seznanitev s fonemi slovenskega knjižnega jezika, z razmerjem

črka-fonem (ob tem soglasniške variante), z naglasom (naglasno mesto in jakostno naglaševanje, pri nadaljevalcih informacija o tonemskosti), s sistemom slovenskih samoglasnikov in soglasnikov;

c) oblikoslovna – opozorilo, da je slovenščina fleksijski jezik (kar je bilo težko razumljivo predvsem angleško govorečim študentom), ter obravnavanje poglavij: oblikoslovne kategorije, in sicer spol (določanje po končnicah), sklon (funkcije posameznih sklonov) in število (tu poudarek na dvojini in vikanju), samostalniška beseda (moška, ženska in srednja sklanjatev, osebni in vprašalni zaimek /pri začetnikih le imenovalnik in tožilnik/), pridevniška beseda (prva in druga sklanjatev, svojilni zaimek /pri začetnikih le imenovalnik in tožilnik/, glavni in vrstilni števnik), glagol (sedanjik, preteklik in prihodnjik, pri nadaljevalcih tudi veletnik), prislov (pri začetnikih le kje, kam, kdaj), predlog in členek (npr. pri začetnikih *ne – da/ja*);

č) besedna – osvojitve osnovnega besednega zaklada (npr. pozdravi, poklici, narodnosti, sorodstvo, jedi, meseci, letni časi, vreme itd.), ob tem tudi tvorjenke (npr. feminativi in manjšalnice), nadaljevalci so se seznanili tudi s slovenskimi frazeologemi;

d) Skladenjska – opozorilo na samostalniške besedne zveze z ujemalnim levim prilastkom (poudarek je na ujemanju) in na tiste s količinskim izrazom v levem prilastku (kot posebnost slovenskih jezikov) ter na glagolske besedne zveze (prisojevalne

³ Učbenike za tujce Slovenci sicer imamo, npr. J. Toporišič, *Zakaj ne po slovensko*, 1969 (za angleško govoreče) in 1982 (za italijansko govoreče); F. Drolc, *Slovenski jezik*, 1970; A. Lipovec-J. Petr, *Učbenice slovinštiny*, 1976; E. Andoljšek-L. Jevšenak-T. Korošec, *Povejmo slovensko*, 1978; Hermina Jug-Kranjec, *Slovenščina za tujce*, 1978; T. Pretnar-E. Tokarz, *Slovenščina za Poljake*, 1980; itd., a so pisani za drugačno strukturo študentov, kot jo ima Poletna šola (tj. udeleženci Poletne šole praviloma ne znajo nobenega od slovanskih jezikov, pogosto obvladajo le svoj jezik /često celo tega ne v celotnem sistemu/).

⁴ Vsi študentje so dobili informacijo o socialnih vrsteh slovenskega jezika (začetniki ob pripravah na ekskurzije, nadaljevalci tudi sicer pri pouku).

⁵ Glavni učni pripomoček so bila Slovenska zvrstna besedila, Ljubljana 1981.

in zlasti vezavne), informacije o besednem redu (zlasti stava naslonk), pri nadaljevalnih tudi o podredno zloženih povedih ter o tipih povedi glede na skladenjski naklon.

Poleg teh, lahko bi rekli čisto jezikovnih razlag so bili lektorji tudi posredovalci drugih informacij, npr. o Jugoslaviji, Sloveniji, Ljubljani, o slovenski književnosti in kulturi, pač o vsem, kar se je navezovalo na program po pouku⁶ (tega programa so se precej udeleževali tudi lektorji). Potemtakem delo v Poletni šoli zahteva tako strokovno (zlasti jezikoslovno) kot tudi kulturno usposobljenega učitelja.

Zamisel o Poletni šoli je vsekakor vredna vsestranske pohvale in odobravanja (sicer pa je to šola sama s svojim triletnim delom tudi dokazala), ne bi pa škodilo, če bi organizatorji (ob načrtih za razširitev njene dejavnosti) razmislili tudi o kakšnih novostih, npr. 1) glede pouka – večje število ur slovenskega jezika (kar so želeli tudi študentje sami, zlasti tisti iz prekomorskih dežel) in priprava učbenika (za tri stopnje); 2) glede »nešolskega« programa pa zlasti o ekskurzijah (npr. ali ohraniti tolikšno število ekskurzij in ali voziti študente vsako leto po istih poteh – ko pa se kar nekaj študentov v Poletno šolo vrača), o kulturni popestritvi Kranja oziroma o tem, da bi študentom omogočili tudi večerni obisk kulturnih prireditev v Ljubljani, ter o tem, da študentje (zlasti začetniki, pa tudi ostali) med seboj ne govorijo slovensko, torej je njihovo seznanjanje s slovenščino omeje-

no le na štiri ure pouka (morda bi bilo drugače, če bi živeli pri družinah).

Poučevanje slovenščine kot tujega jezika ne pripomore le k širjenju kroga tistih, ki obvladajo (ali poznajo) slovenščino, temveč je tudi preizkus našega jezikoslovja in njegovih dosežkov, saj se ravno ob učenju tujcev rado pokaže, kaj vse nam še manjka (npr. poleg ustreznih učbenikov še vezljivostni/valenčni slovar slovenskega glagola, samostalnika in pridevnika) in tudi kaj ni primerno (npr. dvostranski slovensko-angleški slovar avtoric D. Komac in R. Škerlj,⁷ ki pri slovenskih glagolih ne navaja sedanjika, pri samostalnikih nima spola in rodilniške končnice, pridevniki pa so brez končnic za ženski in srednji spol);⁸ torej čaka jezikoslovce tudi tu dovolj zanimivega dela.

Martina Križaj, Marja Bešter
Ljubljana

⁶ Pri tem so mišljene zlasti ekskurzije, in sicer celodnevne (Kranj-Vrščič-Nova Gorica, Dolenjska in Štajerska) in popoldanske (Kranj, Ljubljana, Begunje-Vrba-Radovljica-Bled, Postojna, Kropa-Jamnik-Dražgoše-Škofja Loka in Poljanska dolina).

⁷ Komac-Škerlj: Angleško-slovenski in slovensko-angleški slovar /.../, Cankarjeva založba 1983 (šesta izdaja). – Ta slovar dobijo vsi angleško govoreči udeleženci Poletne šole. – Podobno velja tudi za Nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar /.../ avtorice D. Debenjak (CZ 1974) in za Francosko-slovenski in slovensko-francoski slovar (avtorja A. Grada, CZ 1971).

⁸ Za Neslovenca, ki se uči slovensko, pa so ti podatki zelo pomembni.

Iz dela Slavističnega društva Slovenije

AKTUALNE NALOGE IN JUGOSLOVANSKI SLAVISTIČNI KONGRES V SARAJEVU

Po zadnjem zborovanju slovenskih slavistov sta bili ustanovljeni delovna skupina, ki bo v skladu s pripombami in sklepi zadnjega zborovanja pripravila izhodišča in predloge za pouk slovenske, svetovne in jugoslovanskih književnosti v srednjem usmerjenem izobraževanju, in skupina, ki bo pripravila predloge za izboljšanje pouka slovenskega jezika. Izhodišča in predloge obeh delovnih sku-

pin bo potrebno tudi uskladiti. SDS načrtuje javni pogovor o pouku slovenskega jezika in pouku književnosti ter odnosu med obema za marec 1985. Društvo si bo v prihodnje še naprej prizadevalo doseči povečanje števila ur za pouk materinščine.

Pouk slovenskega jezika in književnosti na vseh stopnjah bo tudi osrednja tema na prihodnjem zborovanju slovenskih slavistov, ki bo predvidoma v prvih dneh oktobra 1985. Kraj na zadnji seji upravnega odbora SDS, 8. decembra 1984, še ni bil dokončno določen; za organizacijo so bila predlagana področna društva Kranj, Koper in Nova Gorica.

Druga dva dogodka v letu 1985, pomembna za delo SDS, sta 1100-letnica Metodove smrti in jugoslovanski slavistični kongres v Sarajevu. – V počastitev Metodove obletnice naj bi katedri za slovansko primerjalno jezikoslovje in starocerkveno slovanščino (dr. Alenka Šivic-Dular in v. pr. Janez Zor) pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani pripravili znanstveno posvetovanje ali vsaj javno predavanje in pogovor, ki bi bil tudi lepa priložnost za nove osvetlitve nekaterih še vedno nerešenih vprašanj predcirilmetodovskega obdobja. – 11. kongres jugoslovanskih slavistov bo v drugi polovici oktobra 1985 v Sarajevu.

Predvidene so naslednje teme:

A) v sekciji za književnost

1. odnosi med jugoslovanskimi književnostmi in metode proučevanja,
2. ilirizem in njegov pomen v hrvaški in drugih jugoslovanskih književnostih,
3. folklor in književnost,
4. književnost narodov in narodnosti BiH v širšem jugoslovanskem kontekstu,
5. obravnave literarnih slogov, vrst in zvrsti in literarnih del v 20. stoletju,
6. povojni roman v jugoslovanskih književnostih.

B) v sekciji za jezik

1. knjižni jezik in norma v sociolingvistični obravnavi,
2. vprašanja jezikovne strukture (sinhrona in diahrona obravnava),
3. medjezikovni stiki v jugoslovanski skupnosti in vprašanja dvojezičnosti,
4. uporabno jezikoslovje (prevajanje in lektoriranje),
5. stilistične raziskave slovanskih jezikov.

C) v sekciji za pouk jezika in književnosti

1. aktualni problemi pri pouku:
 - a) materinega jezika in književnosti,
 - b) srbohrvaščine, slovenščine in makedonščine kot nematerinih jezikov,
 - c) pri dopolnilnem pouku materinega jezika in književnosti za otroke naših delavcev na začasnem delu v tujini,
2. učni načrti za pouk materinega jezika in književnosti.

Prijave in povzete referatov (ena tipkana stran) pošljite do 1. maja 1985 na naslov:

Slavistično društvo Slovenije
61000 Ljubljana, Aškerčeva 12.

Kotizacijo (1.000 din) bomo poravnali ob prihodu v Sarajevo.

Tajnica SDS:
Marta Pirnat

Predsednik SDS:
dr. Aleksander Skaza